Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 136 (9510) | Четверг, июнь 13, 1974 чыл | 1925 чылда үндезилеттингеН | 2 көп. Өртээ

ЭШТЕР СОҢГУКЧУЛАР! ЭРТЕМ, КУЛЬТУРАНЫҢ, ӨӨРЕДИЛГЕНИҢ БОЛГАШ КАДЫК КАМГАЛАЛЫНЫҢ, ЛИТЕРАТУРА, УРАН ЧҮҮЛДҮҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫ! КОММУНИСТИГ ПАРТИЯНЫҢ ПОЛИТИКАЗЫ—СОВЕТ НИИТИЛЕЛДИ УГААН-БОДАЛГА БҮГҮ ТАЛАЛЫГ ЧЕЧЕКТЕЛДИРЕРИНЧЕ УГЛАНГАН ПОЛИТИКА ОЛ. КОММУНИСТЕРНИҢ БОЛГАШ ПАРТИЯ КЕЖИГҮНҮ ЭВЕСТЕРНИҢ БЛОГУНУҢ КАНДИДАТТАРЫ ДЭЭШ БАДЫЛАП ТУРА, УЛУС ӨӨРЕДИЛГЕЗИН, КАДЫК КАМГАЛАЛЫН УЛАМ ЫҢАЙ ХӨГЖҮДЕРИ ДЭЭШ, БИСТИҢ ЭРТЕМ, КУЛЬТУРАВЫСТЫҢ ЧАА-ЧАА ЧЕДИИШКИННЕРИ ДЭЭШ БАДЫЛААР СИЛЕР!

(СЭКП ТК-НЫН СОҢГУЛДА МУРНУНУҢ КЫЙГЫРЫЫНДАН)

СОҢГУЛДАДАН СОҢГУЛДАГА ЧЕДИР

ТРАКТОРЛАР, КОМБАЙННАР, АВТОМОБИЛЬДЕР

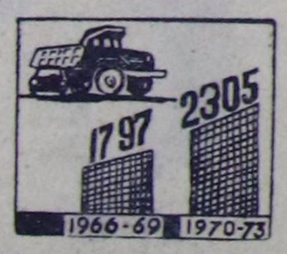

Тыванын көдээ ажыл-агыйы соңгулдадан соңгулдага чедир дөрт чыл дургузунда дыка хөй комбайннарны, тракторларны, автомобильдерни алган. 1966-69 чылдарда — 1264, а 1970-73 чылдарда — 1496 тракторну, ол-ла дараалашкаа-биле комбайннарны — 676 болгаш 639 санны, а шупту эргкен сес чылдың дургузунда 1315 комбайнны алган. Автомобильдерни 1966-69 чылдарда—1797-ни, а 1970-73 чылдарда—2305 санны алган. Көдээ ажыл-агый машиналарын алыры чыл бүрүде көвүдеп турар.

КАПИТАЛ САЛЫЫШКЫНЫ МИЛЛИОН РУБЛЬ-БИЛЕ

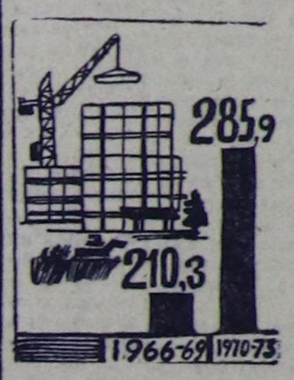

Эрткен сес чылдың баштайгы дөрт чылында, тодаргайлаарга 1966—69 чылдарда республиканың көдээ ажыл-агыынга капитал салыышкыны 210,3 миллион рубль турган болза, 1970-73 чылдарда 285,9 миллион рубльге чедир өскен.

МИНЕРАЛДЫГ ЧЕМИШЧИДИЛГЕЛЕР

Чыл бүрүде Тыванын колхозтары совхозтары хөй-хөй минералдыг чемишчидилгелерни ап турар. 1966-69 чылдарда республика 13.600 тонна минералдыг чемишчидилгени алган болза, 1970-73 чылдарда ол 35.485 тонна четкен.

Капитал тудуг беш айда

Тудуг тодарадыкчы чылдың беш айларында республикада күрүнеҥ капитал салыышкынының күсели-биле 11 млн. 321 муң рубльдиҥ кол фондуларын ажыглалга киирген, ооҥ иштинде будүрүлге объектилери 4 млн. 838 муң рубль болган. Ону улуг чедиишкин деп санаары берге, чүге дизе, кол фондуларны ажыглалга киирериниҥ чартык чыл планы аҥаа чедир чаҥгыс ай артканда 39,7 хуу болган. Өскээр чугаалааргa, бо айда ооҥ 60 хире хуузун киириптер арга турар бе! Бир эвес эрткен чылдың ол үезинде турганын ап көөр болза, оон бо чылын мүн-не 286 муң, азы 2,6 хуу хөй кол фонд ажыглалга кирген.

Январь—май айларда төпчүттүнген-даа, төпчүттүнмээн-даа саҥ-хөө күсели-биле 420 баш мыйыстыг бода мал кирер, 6800 баш хой, өшкү кирер кажааны тудуп, 10.500 га девисиэрлиг одарны суггатчыткан, эзлчегде 260 эжеш идикти дүрген септээр будүрүлгени Кызылда ажыглалга дужааган. Капитал салыышкынын шиҥгээдип алыр талазы-биле байдал мындыг болуп турар.

Республикада керээ өзугаар ажылдап турар организацияларның ажылдап турарын ап көрээл. Бо чылдың беш айларында олар 23 млн. 91 муң рубльдиҥ тудуг-монтаж ажылдарын кылган, азы планныг онаалдазын 100,6 хуу күүсеткен. Ол дээрге эрткен чылдың бо үезинге бодаарга 3,8 хуу хөй. Боттарынын күжү-биле керээ өзугаар ажылдарны 19 млн. 170 муң рубльге, азы 99,6 хууга боттандырган.

Керээ өзугаар ажылдап турар 28 тудуг организацияларының он бежи бо үениҥ иштинде кол керээзиниҥ планын күүсеткен. Оларга «Тыва даг-дүгү тудуг», «Кызыл тудуг» эргелелдери, № 585, 586, 957, 958, 1070 КМК-лар, «Тыва суг-тудуг» трестиҥ тудуг-монтаж эргелели биле № 3 КМК-зы, Тыва автоорук эргелелиниҥ тудуг, «Кызыл ТЭЦ тудуг» эргелелдери, респотребсоюзтуң, «Сельхозтехника» иаттыжыышкынының септелге-тудуг эргелелдери, Тыва автотранспорт эргелелиниҥ тудуг-монтаж участогу болгаш Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуҥ бот-орулга-чарылгалыг участогу хамааржыр.

Республиканың тудугларында ажылдап турар бир ажылчынга онааштыр алырга күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидериниҥ планы 103,2 хуу күүсеттинген. Тудуг-монтаж ажыларында хаара туттунган бир ажылдакчының ортуман ажыл төлевириниҥ талазы-биле план 104,6 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдың бо үезинде турганына бодаарга күш-ажылдың будүрүчүлүүнүҥ темпизи 5,7 хуу өскен. Ол эки көргүзүглер болуп турарын тайылбырлаан ажыы чок. Бо дээрге бистиҥ тудугжуларывыс хол-биле кылыр ажылдарны механизастаарынче, ажылды организастаарын болбаазыраҥгайжыдарынче кичээнгей салып турар апарганын хереченлеп турар.

Ынчалза-даа мурнакчы дуржулганы, эртемниҥ болгаш техниканың чедиишкиннерин бисте ам-даа четче ажыглавайн турарын өске бир экономиктиг чугула көргүзүг—бот-үненің планда көрдүнгениниҥ 71 муң рубль аҥа бергени бадыткап турар. Тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин пландан аартаткан черлерге «Тыва тудуг» (1,8 хуу), «Тыва көдээ тудуг» (2,3 хуу), «Тыва септелге тудуг» (1,5 хуу), трестер биле «Сельхозтехниканың» септелге-тудуг эргелели (3,6 хуу) хамааржыр.

«Кызыл тудуг», «Кызыл ТЭЦ тудуг» эргелелдери, «Тыва суг-тудуг» трест, 957-ги КМК, «Көдээ электротудуг» тудуг-монтаж эргелели, «Сибирьтехмонтаж» участогу, Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуҥ бот-орулга-чарылгалыг участогу, Тыва автотранспорттуҥ тудуг-монтаж участогу бот-үненги чиигедир талазы-биле эки көргүзүглерни чедип алганнар.

Дыка хөй тудуг организациялары беш айларның планныг онаалдазын күүседип, кол объектиниҥ тудуун шапкынчыткан-даа болза, бо талазы-биле чедир кылдынмаан чүүлдер эвээш эвес. Фактыларга доктаап көрээли. Кызыл хоорайда ыяш дилип, болбаазырадыр комбинатты тударының беш айларда ниити капитал салыышкынын шиҥгээдип алыры 134,7 хуу күүсеттинген. А далган дээрбелээр комбинаттың ындыг планы чүгле 51,4 хуу, керамзит заводунуҥ — 52,4 хуу, Элегес-Аксында хана материалы кылыр заводтуҥ—88,8 Кызыл—Балгазын оруун септээри—93, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги эзлчээн тудары—54,5 хуу болгаш «Тыва суг-тудуг» трестиҥ демир-бетон кылыглар заводунуҥ — 27,1 хуу, «Тыва көдээ тудуг» трестиҥ будүрүлге баазазының — 38,8 хуу күүсеттинген болуп турары четпес.

Кадык камгалал албан черлериниҥ тудугларын киириштирбеске, культура-амыдыралга хамаарышкан объектилериҥ планының күүселдези база-ла чер албаан. Беш айларда ниити өөредилге школаларының тудуунуҥ планы 77,8 хуу, а школа чедир назылыг уруглар албан черлериниҥ — 61,8, культура албан черлериниҥ —44,7 болгаш коммунал-ажыл-агый объектилериниҥ — 36,6 хуу болганын дүвүренчиг деп санаар апаар. Хамаарышкан органнар моон чер-ле дарый түҥнелди үндүрүп, чылдың таарымчалыг үезин чөп ажыглаары негеттинип турар.

Чуртталга тудугларын ажыглалга киирери элээн чедиишкинниг болганы өөрүнчүг. Бо үениҥ дургузунда чыл эгезинден бээр бүгү республикада 31.376 дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга бажыңнарын ажыглалга дужааган. Эрткен чылдың бо үезинге бодаарга, 2.440 дөрбелчин метр хөй чуртталга шөлүн ажыглап эгелээни бо. Ниитизи-биле чуртталга тудуунга тускайлаан 7 млн. 581 муң рубль капитал салыышкыны шиҥгээттинген ийикпе, азы план 100,5 хуу күүсеттинген .Бо талазы-биле «Тыва тудуг» трест (108,7 хуу) бирги черге үнген. Эҥ куду көргүзүг «Тыва көдээ тудуг» тресте (68,6 хуу). «Тыва септелге-тудуг» трест бичии-ле чедир күүсетпейн барган.

Чартык чылды түҥнээринге чедир санныг хонуктар артиан. Чайгы хүн бүрүзүн, шак бүрүзүн чөп ажыглаар дээш тудугжулар ортузунга чарышты улам калбартыры тудугларда партия, профзвилел, комсомол организацияларының, удуртукчуларның онза кичээнгейинге турар ужурлуг.

З. ДВОРЯДКИНА,
«Шынның» экономиктиг тайылбырлакчызы.

Июнь 16 — ССРЭ-ниҥ Дээди Совединге соҥгулдалар хүнү

М. А. СУСЛОВ СОҢГУКЧУЛАР-БИЛЕ УЖУРАШКАН

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА). ССРЭ-ниҥ Дээди Совединиҥ Эвилелдиҥ Совединге депутаттың кандидаты СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Сусловтуҥ Киров соҥгулда округунуҥ соҥгукчулары-биле ужуражыышкыны болган.

СЭКП ТК-ның Чиҥгине секретары эш Л. И. Брежневке баштаткан партия ТК-ның Политбюро составын чыылганнар хүндүлүг президиумга улуг көдүрлүүшкүн-биле соҥгаан.

Партияның Киров райкомунуҥ бирги секретары Б. А. Муранов ужуражыышкынны ажыткан.

Депутатка кандидаттың бүзүреткен кижизи — «Кировский завод» каттыжыышкынның эптекчи-слесары М. В. Гусаров чыылганнарга М. А. Сусловтуҥ эмыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының дугайын чугаалааш, соҥгулда хүнүнде коммунистериҥ болгаш партия кежигүнү эвестериҥ бузулбас блогунуҥ кандидаттары дээш бадылаарынче оларны кыйырган.

Ужуражыышкынга сөс ап, чүве чугаалаанлар коммунистиг тургузуушкуннуҥ улуг планнарын күүседиринге чедиишкиннер дугайын демдеглеп, СЭКП-ге өөрүп четтиришкинни илередип турганнар.

М. А. Суслов бодунуҥ чугаазында улуг идегел дээш өөрүп четтиргенин илередип, ону херек кырында бадыткаарын бүзүреткен.

А. П. КИРИЛЕНКО СОҢГУКЧУЛАР-БИЛЕ УЖУРАШКАН

СВЕРДЛОВСК. (СЭТА). Свердловск хоорайның Эвилелдин Совединге соҥгулда талазы-биле Чкалово соҥгулда округунуҥ бүдүрүлгелер коллективтериниҥ соҥгукчуларының төлээлекчилери ССРЭ-ниҥ Дээди Совединиҥ депутадынга кандидат СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары А. П. Кириленко-биле ужурашканнар.

СЭКП ТК-ның Чиҥгине секретары эш Л. И. Брежневтиҥ баштадыр партия ТК-ның Политбюро составын чыылганнар хүндүлүг президиумга улуг көдүрлүүшкүн-биле соҥгаан.

Партияның Чкалов райкомунуҥ бирги секретары В. М. Манюхин ужуражыышкынны ажыткан.

Уралдың химия машина тудуушкын заводунуҥ аар химаппаратура цехиниҥ начальнигы — депутатка кандидаттың бүзүреткен кижизи — Н. В. Кулиговский А. П. Кириленконуҥ амыдыралчы болгаш ажыл-ишчи оруктарының дугайын чугаалааш, соҥгулда хүнүнде коммунистериҥ болгаш партия кежигүнү эвестериҥ бузулбас блогунуҥ кандидаттары дээш чаҥгыс эп-сеткилдиг бадылаарынче чыылганнарны кыйырган.

Коммунистиг партияның, ооҥ ленинчи Төп Комитединиҥ, Совет күрүнениҥ иштики болгаш даштыкы-даа политиказын уралчыларның бүрүүбиле үүлдүгүнүп турарын, коммунистиг тургузуушкуннуҥ улуг планнарын күүседирин дээш областың ажылчы чоннарының долу шиитпирлиин ужуражыышкынга чүве чугаалааннар демдеглээн.

А. П. Кириленко бодунуҥ чугаазында Свердловск хоорайын Чкалов соҥгулда округунуҥ ажылчы чоннарынга улуг өөрүп четтиришкинни илередип, оларның идегелин херек кырында бүзүредирин аазаан.

Тоора-Хемге ужуражыышкын

Тожунуҥ Ырбан, Сыстыг-Хем, Ий, Адыр-Кежиг болгаш өске-даа суурларындан келген соҥгукчулар дүүн Тоора-Хемде Культура бажыңынга чыылганнар. Олар ССРЭ-ниҥ Дээди Совединиҥ Эвилелдиҥ Совединге депутатка кандидат, СЭКП Тыва обкомунуҥ бирги секретары Г. Ч. Ширшин-биле ужурашкан.

Депутатка кандидаттың бүзүреттирген кижизи — партияның Тожу райкомунуҥ бирги секретары С. К. Орус-оол соҥгулдага белеткелдиҥ политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүн-биле соҥгаан.

Партияның Чкалов райкомунуҥ бирги секретары В. М. Манюхин ужуражыышкынны ажыткан.

Депутатка кандидаттың бүзүреткен кижизи — Н. В. Кулиговский А. П. Кириленконуҥ амыдыралчы болгаш ажыл-ишчи оруктарының дугайын чугаалааш, соҥгулда хүнүнде коммунистериҥ болгаш партия кежигүнү эвестериҥ бузулбас блогунуҥ кандидаттары дээш чаҥгыс эп-сеткилдиг бадылаарынче чыылганнарны кыйырган.

Коммунистиг партияның, ооҥ ленинчи Төп Комитединиҥ, Совет күрүнениҥ иштики болгаш даштыкы-даа политиказын уралчыларның бүрүүбиле үүлдүгүнүп турарын, коммунистиг тургузуушкуннуҥ улуг планнарын күүседирин дээш областың ажылчы чоннарының долу шиитпирлиин ужуражыышкынга чүве чугаалааннар демдеглээн.

А. П. Кириленко бодунуҥ чугаазында Свердловск хоорайын Чкалов соҥгулда округунуҥ ажылчы чоннарынга улуг өөрүп четтиришкинни илередип, оларның идегелин херек кырында бүзүредирин аазаан.

Тоора-Хемге ужуражыышкынны көдүрлүүшкүннүг эртип турарын чугаалааш, кандидаттың амыдыралы болгаш ажыл-чорудулгазын чыылганнарга таныштыргаш, соҥгулда хүнүнде бадылаашкыннарын совет улустуҥ аҥ эки төлээлекчилери дээш чаҥгыс эп-сеткилдиг бээринче кыйырган.

Ужуражыышкынга «Тоора-Хем» совхозта партком секретары К. Л. Достай-оол, ыяш ажыл-агый черинин ажылчыны В. М. Катков, Тоора-Хем ортумак школазының башкызы Л. М. Мангыр, райпо баштаар черинин даргазы З. М. Дорофеева, «Тоора-Хем» совхозтуҥ салбыр эргелекчизи Б. С. Чигжит олар чүве чугаалаан. СЭКП ТК-ның соҥгулда мурнунда Кыйгырыын изиг-биле деткип, Төрээн чурттуҥ чечектелиишкини дээш бадылаашкының улуг өөрүшкү, чоргаарал-биле бээр изиг күзелин соҥгукчулар илергейлеп турганнар.

Эш Г. Ч. Ширшин сөс алгаш, бедик идегел дээш өөрүп четтиргенин, коммунистиг тургузуушкунга бүгү күжүн бээрин илергейлээш амгы үеде республиканың, районнуҥ мурнунда соҥгулдаларга тодаргай доктаап, ону күүседиринге чедиишкиннерни соҥгукчуларга күзээн.

БЕЛЕТКЕЛ АЖЫЛДАРЫ

1974 чылдың июнь 16-да ССРЭ-ниҥ Дээди Совединге соҥгулда хүнү. Амгы үеде эртип турар соҥгулда кампаниязы бистиҥ чуртувуска база бир төөгүлүг үе-чадада эртип турар. 1974 чыл тоску беш чылдың тодарадыкчы дөрткү чылы. Ол ышкаш Сөзеттиг Тываның ССРЭ-ге эки тура-биле каттышканының 30 чыл ооҥ республиканың ажыл-ишчилери база байырлаан эрттирер.

Бо политиктиг кампанияны чедиишкиниг эрттирер соҥгулга-биле Каа-Хем районунда белеткел ажылдары март айда эгелээн. Соҥгулда кампаниязының үезинде кылып чорудар тускай хемчеглерни ажылдап кылгаш, СЭКП райкомунуҥ болгаш районнуҥ күүсекчи комитединиҥ каттышкан хуралынга чугаалажып көргеш, чер-черде партия организацияларынга таратган. Баштайгы үеде ССРЭ-ниҥ Дээди Совединге соҥгулда хүнү — аҥаа белеткел ажылдарын канчаар чорударының дугайында хуралды партия организацияларының секретарылары, көдээ Советтериниҥ даргалары болгаш секретарылары база район төвүнде организацияларның удуртукчулары-биле эрттирген.

Суурларны ацгы-аҥгы кварталдарга, кудумчуларга чаргаш, партия организацияларына болгаш ында агитаторларга түс-тузунда быжыглаан.

Чер-черлерге агитколлективтериниҥ удуртукчуларының болгаш агитаторларның семинарларын доктаамал эрттирип, соҥгулда мурнунуҥ херектиг материалдары-биле хандырган.

Соҥгулда участоктарын болгаш ооҥ чанында агитпунктларының дерилге-казсталгазын районда багай эвес организастап чоруткан. Аныяк соҥгукчуларның, агитаторларның тускай булуннарын кылгылаан. Ында соҥгулда дугайында чугула литератураларны долузубиле делгээн.

Район Совединиҥ күүсекчи комитеди соҥгулда участоктарының комиссияларының составын чогуур үезинде турҥускан. Олар соҥгулда мурнунда чорудар ажылдарының планын турҥускаш, партия организацияларының бюроларынга бадылаткаш, ол өзугаар ажылдап келгеннер.

СЭКП ТК-ның соҥгулда мурнунуҥ Кыйгырыын ажылагыйлар болгаш албан-организация черлериде соҥгукчуларга долузу-биле таныштырган болгаш Совет соҥгулда системазы, совет демократия дээш ооҥ-даа өске политиктиг темаларга бо хүннерге чедир 80 ажыг лекцияларны районнуҥ лекторлары номчаан. Оон аҥгыда бо талазы-биле беседаларны Культура бажыңнарынга, клубтарга, часкы хову турлагларынга, соҥгулда участоктарынга доктаамал чорудун келген. Культура бажыңнарынга болгаш клубтарга күш-ажылдың мурнакчылары база хоочуннары-биле ужуражылга кежээлерни организастап эрттиргилээн.

Районнуҥ Культура бажынынга «Тыва—сээн кижилериҥ-дир» деп темалыг ужуражылга кежээни кончут солун эрткен болгаш аҥаа ССРЭ-ниҥ Дээди Совединге баштайгы депутаттарының бирээзи Леонид Борандаевич Чадамба киржип, солун сактыышкыннарын чугаалаан.

Районда 357 агитаторлар доктаамал ажылдап, депутаттарның ажыл-чорудулгазы-биле бүгү соҥгукчуларны таныштырып турар.

Соҥгулда участоктарында соҥгукчуларның даҥзызын бир ай бурунгаар делгеп аскан болгаш ооҥ хыналдазын чорудуп турар.

Районга ССРЭ-ниҥ Дээди Совединге депутаттарның кандидаттары-биле ужуражылга хуралдары организастыг эткилээн. Соҥгукчулар оларга боттарының чагыгларын бергилээн.

Соҥгулдата белеткел ажылдары Суг-Бажы суурда (көдээ Совет даргазы эш С. Даваалай, соҥгулда участогунуҥ комиссиязының даргазы К. Кыстам), Бүрен-Хем суурда (көдээ Совет даргазы эш В. Сыргин, соҥгулда участогунуҥ комиссиязының даргазы М. Галкин) бо хүннерде колдуу дооступ турар болгаш соҥгулда участоктарын еске черлерге деҥнээрге эки шыпарлыг дерип белеткээн, агитаторларның семинарларын 3-3 удаа эрттиргеннер. Соҥгукчуларның атдаҥзызын хынаары доозулган.

Бүрен-Хем суурнуҥ Культура бажыңында агиткультбригада доктаамал ажылдап, соҥгукчуларга бедик утка-шынарлыг концерттерни бараалгатканнар.

Район төвүнде харылзаа конторазында (партия организациязының секретары А. Дривница), ыяш ажыл-агыйында (партия эге организациязының секретары эш Кишко) агитаторлар эки ажылдап келген болгаш соҥгукчуларынга удаадараа барып, оларның-биле беседаларны ургулчу чорудуп келгеннер. Даандырган участоктарының соҥгукчулары долузу-биле тодаратты́ган, даҥзыдан аттары хынаттынган.

СЭКП райкомунуҥ талазындан район төвүнде партия организацияларының секретарларының болгаш агитколлективтер удуртукчуларының семинар-хуралдарын 4 удаа организастап эрттирген. Аҥаа чедер, четпес ажылдар талазыбиле тускай дыҥнадыларны база кылгылаан.

Районнуҥ Культура бажыңында агиткультбригада доктаамал үүүшкүннерни кылып, чер-черде соҥгукчуларга боттарының ураан талантызын бараалгадып турар.

Районнуҥ ажыл-ишчилери ССРЭ-ниҥ Дээди Совединге соҥгулда хүнүн чедиишкиниг өткүүр дээш багай эвес ажылдааннар.

Часкы хову ажылдарын кыска хүсээда бедик агротехниктиг байдалга доосканнар. Картофель, ногаа тарылгазы дооступ турар.

Район күрүнеге эзт садарычын чартык чыл планын эрткен беш айларда 63,5 хууга, сүттү 94,8 хууга күүсеткен.

К. ДОНГАК.

Инженер-техниктиг ажылдакчылар семинары

Будүрүлгенин ажыктыг чоруун белдиринге, үлегпүрге, транспортка болгаш тудугта социалистиг чарышты калбартырының хераҥге инженер-техниктиг ажылдакчыларның хууда ролю бедээн. Оларның тус-тузунда чогаалыкчы планнарын турҥузарының ажыктыының дугайында чугаа СЭКП Кызыл хооркомунун эртирген семинарынга болган.

Найысылалдың үлегпүр будүрүлгелеринде, тудуг болгаш транспорт организацияларында инженер-техниктиг ажылдакчыларның ролюнун, чамык ажылдакчыларның хуузунда чогаалыкчы планнарын канчаар боттандырыр турарының дугайында, ол чаа депшилгелиг арганы ажыглаарының методтарының дугайында улам ыңай экижидеринге хамаарышкан хемчеглерни ССРЭ-ниҥ Көдээ ажыл-агый министерствозунуҥ коллегиязынга июнь 11-де чугаалашкан.

Моол Арат Республика-биле көдээ ажыл-агый талазы-биле экономиктиг болгаш эртемтехниктиг кады ажылдажылганын айтырыгларын коллегияга база чугаалашкан.

«Агра-74» деп делегей делгелгезинин дугайында дыннадыгны ол делгелгеге ССРЭ-ниҥ делегациязын баштап чораан, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниҥ Көдээ ажыл-агый министри Д. С. Полянский кылган.

(СЭТА-ның корр.).

Угланыышкын — депшилгени дүргедедири

ССРЭ-НИҢ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ МИНИСТЕРСТВОЗУНУҢ КОЛЛЕГИЯЗЫНДАН

Көдээ ажыл-агыйны интенсификастаар, ханызы-биле специализастаар болгаш мөөнвээр талазы-биле партияның угланыышкыны' көдээ ажыл-агый будүрүлгезин улам чаа бедикке чедирер. Амгы үеде депшилгени дүргедедири кадрларның эртем-техниктиг белеткелинден, оларның бүгү чүвени билген турарындан улуу-биле хамааржыр. СЭКП ТК-ның партийга, совет улуска Кыйгырыынга, 'күр черлерни шиҥгээдип алганының 20 чыл оюнга тураскаап, СЭКП ТК-ның Чиҥгине секретары эш Л. И. Брежневтиҥ Алма-Атага чугаазынга дүүштүр көдээ ажыл-агый пропагандазын допчу илеткелди СЭКП Кызыл хооркомунуҥ килдис эргелекчизи Б. П. Свинцов кылган. Инженер-техниктиг ажылдакчылар-биле ажылды эки турҥускан будүрүлгелериниҥ бирээзи Каа-Хем хомур-даш разрезинин кол инженери эш Евдокимов, автосептелге заводундан эш Чамзын, архитектор эш Байыр-оол, Тыва эртемтехниктиг ниитилелдин даргазының оралакчызы эш Оюн, электри четкилериниҥ кол инженери эш Григорьев олар чыылганнар-биле арга-дуржулга солушкан.

СЭКП Кызыл хооркомунуҥ секретары Ю. С. Путинцев семинарга чүве чугаалаан .

Бистиҥ корр.

Советтер болгаш амыдырал

Дузалаар, контрольдаар

Бистин районда эрге-чагырга органнары улус ажыл-агый планнарын болгаш социал-культура сорулгаларын күүсеериринге боттарының салдарын күштелдирип турар. Ол айтырыгларның иштинде бир кол черни ажылчы чоннарның коммунал, амыдырал болгаш салыг хандырылгазы ээлээн.

Райкууском бо чугула алырга удуртулганы сайзырангайжытпышаан, оон экономиказынче, будүрүлгенин ажыктыын белдиринче, бар аргаларны болур чогуур-биле ажыглаарынче хаҥылап кирип, шиитпирлеге чогуур ажылдаже күштү мөөннеп турар. Бо шапкын хөгжүлделиг алырларның, ылаҥгыя коммунал-амыдырал будүрүлгелериниҥ материал-техниктиг баазазы калбарган болгаш быжыккан. Сөөлгү чылларда 25 орунуг гостиница, чунар-бажыңныг болгаш хеп чуур черлиг комбинат, хеп чуур чер ажыглалга кирген, районнуҥ чоннуҥ амыдырал хаҥырылга комбинадын алгыткан, ында даараныр машиналарны бедик будүрүкчүлүг электромашиналарга солаан. Өске-даа хемчеглерни ап чорутканының түннелинде районнуҥ чурттакчы чоннуҥ коммунал болгаш салыг хандырылгазы ээлээн экижээн.

Самагалдайда коммунал будүрүлгелер комбинады бо чылдың беш айларында планын 136.2 хуу күүсеткен.

Оон аҥгыда ол комбинаттың, көдээ Советтериниҥ болгаш хөй-ниитинин күжү-биле чаагайжыдылга талазы-биле чамдык ажылдар кылынган. Ыяштар олуртурунче, көвүрүглер тударынче, херимнерни, стадионну болгаш өске-даа чүүлдерни септээринче чоннуҥ мобилизастаан. Ынчалза-даа район төвүнүҥ чаагайжыдылгазы амдаа чогуур деннелге четпес. Чаагайжыдылгага көрдүнген акшаны ой-шаанда, долузу-биле болгаш камналгалыг ажыглап шыдавайн турар.

Районда чоннуҥ амыдырал хандырылга комбинады 1971—1973 чылларда чонга ачылуза чедиреринин сайгарылга планын 101,5 хуу күүсеткен. Даараныла кылыгларын септээри, хуула чагыглар өзугаар даараныла кылыглары, баш даарар черлерниҥ ачы-луза чедирилгези 1970 чылга деннээрге элээн өскүлделиг болган. Ачы-луза чедиреринин ол хевирлериниҥ талазы-биле беш чылда көрдүнген план чедиишкиннинг күүсеттинип турар. Чонга амыдыралдың ачылуазын чедиреринин бо аҥыда мурнакчы ажыл-ишчилериҥ саны чыл бүрүде көвүдеп турар.

Район Совединин, оон күүскомунун: чер-чер Советтериниҥ талазындан районга, ылаҥгыя көдээге чоннуҥ амыдырал хандырылгазын чогуур деннелге турҥузар дээш ам-даа улуг күжениишкинни үндүрери негеттинип турар. Коммунал амыдырал будүрүлгелериниҥ ажылынын дугайында айтырыгларны район Совединин сессияларынга, күүском хуралдарынга ховар чугаалашканын чугаалаар апаар. Хүлээп алган шиитпирлериҥ контролю четпес турҥустунган.

Сөөлгү үш чылда чонга амыдыралдың ачы-луазын чедиреринин талазы-биле хожудап, 3,4 муң рубльдиҥ ажылы чедир кылынмаан болуп турар. Хептин химиктиг ашталгазын кылыр, будуурду, амыдыралдың нарын машиналарын болгаш ийик септээри, даараары чижектиг ажылдар хожудаашкыныг. Бо чылдың дөрт айларының планы база чедир күүсеттинмээн. Көдээ чонга үнүүшкүннүг хандырылганы четпес организастаан. Ол ышкаш районда чоннуҥ амыдырал хандырылга комбинадының «Тес-Хем» совхозта филиалы эргелекчи чогундан ажылдавайн келген. Комбинаттың ийик пеги мастер чогунун уламынган база ажылдавайн турар.

Ынчангаш коммунал амыдырал будүрүлгелериниҥ ажылын экижидер дээш республиканың министерстволарының, ведомстволарының талазындан боттуг дузаны чедирерин ажылчы чон күзеп турар. Чижээ, 1971 чылда тутган чунар-бажыңныг хеп чуур черлиг комбинаттың вентиляция чогундан кол септелге кылыры негеттинип турар. Колхозчуларга, совхозтар ажылчыннарына ачы-луза чедирип, чагыглар хүлээп алырына хереглээр автомашина чедишпейн турар.

Көдээ чоннуҥ амыдырал хандырылгазын экижидери — нарын айтырыг, ону чогуур деннелче көдүрери чугула соҥгулдаг.

Н. ЧЫНДЫГЫР,
ажылчы чоннар депутаттарының Тес-Хем район Совединиҥ күүскомунун даргазы.

Сорук турда...

ЫНЧАН 1962 чылдың чайы турган. Чайгы хүн алдын хереллерин Хайыракан суурнуң бажыннарының соңгаларын өттүр чажыпкан. Колхоз баштаар черинин кабинеди. Аная колхоз даргазы, партия организациязының секретары, кодээ Советтиң күүскомунун даргазы болгаш элээн каш эштер ажыл-чорудулгазының дугайын дугуржуп, сүмележип олурган. Шилгедек дурт-сынныг, чаактарында билдирер, билдирбес долбаннарлыг, орлан-шоваа каракторының хөглүг оду чайынаан кыс кабинетке кирип келгеш, ында олурганнар-биле мендилешкен.

Кысты сандайже колхоз даргазы чалаан.

— Четтирдим, дарга — дээш, дөрт каът кылдыр сөй түткан саазынны сумказындан ужулгаш, ында олурганнарны оодуртуп көрбүшаан, колхоз даргазынче сүнган.

Ажылга хүлээп алырын дилээн ооң билдириишкинин дарга номчаан, партия организациязының секретары-биле сүмелешкен. Ооң соонда баштаар черниң кежигүннери-биле кады билдириишкин өзүнин ажыл-амыдыралын танышкан.

— Каз-Хем районга күш-ажылчы амыдыралым эгелээн. Хойжулап-даа турдум. Ооң соонда Кызылдың садыг школазынга өөренип, ону доосканш, ниитиниң чемненилге черинге поварлапдаа ажылдадым. Амыдырал-чуртталга аайы-биле мында келгеним бо. Саанчыладырын дилээрдир мен. Чөпшээрезиннерге, идегелинерни бүзүредир мен.

— Алдын-кыс Саная-Байыровна Монгуш. Комсомолчу-даа кижи-дир. Амдыы чаа саанчы кижи негеттинип турарын биске дыннадып ордунар, Санчы Хүрелдеевич. Боларны хүлээп алыр апаар-дыр силер аа — деп, колхоз даргазы ферма эргелекчизинге дыннаткан...

СААНЧЫНЫҢ баштайгы күш-ажылчы оруу чайлагга эгелээн. Ферма эргелекчизи С. Ооржак саанчыларны, кадарчыларны, бызаа ажаакчыларын чыгган, чаа келген Монгуш Алдын-кыс-биле таныштырган. Хоочун-даа, аныяк-даа саанчылар ооң амыдырал-чуртталгазын сонуургап, элээн-не хөөрешкен.

Погаан аърга хүрээлээн эзим ишти оймакта ферманың чайгы турлааның солуну ажок. Шудураан кара суглуг, көксүг, чүксүг—кижиниң сеткил-сагыжын сергедип кээр тайганын чаагай чыдынын магалыынга Алдын-кыс таалап, өскен чери — Каз-Хемниң чурумалы сагыжынга кирип турган.

Коллектив чаа келген кыс-биле таныжып алырга, эргелекчи мынча дээн:

— Дежурный саанчыдан доктаамал саанчыже чоорту шилчидер бис. Бисте дуржулгалыг саанчылар Мария Сангы-Бадыраа, Севен Оржак, Чылбак Сат болгаш өскелер-даа силерниң ажылынарга дузалажы бээрдер. Бистиң коллектив күш-ажылга ынак, найыралдыг. Ону чоорту билип, көре бээр силер.

— Өг-бүлезиниң ээзи каяа ажылдаарыл?— деп, бир уруг айтырыг салган.

Ашаам — Танов Монгуш механизатор кижи.

Сүт-саан савазыраан. Кежээликтей ишти долу сүттүг ак битоннар иемдикти куду «кара сугже чаржып кирип турган ышкаш. Дыштанган саанчынын-на бөлүк инектериниң эминиң допшуларын чанчыкпаан салаалары-биле Алдын-кыс Монгуштун шөйбелеп эгелээни ол. «Чаа кижинч өскелээш, инектеримнин суду-даа эвээжей бээрийне» дээн хөөннер чамдык саанчыларга турган. Ынчалза-даа сүт мурнунда деннелиндеп көвүдеп турган. Ооң малга эптин аргалыы ажок. Ийи ай болганда ол шуут саанчыже шилчээн.

АВГУСТУҢ үшкү он хонуу. 12 инекти аная быжыглаан. Саанчылар чарыжынга киржип, социалистиг хүлээлгени алгаш, инектерин ажаап, саап кирипкен. Чаа чер, чаа ажыл! Чанчыгар апаар. Белен чүве турбас.

Ынчан ферманың инектериниң уксазы экижиттинмээн, тус чериин бооп, саалда механизаттынмаан турган. Кажаа-турлаг эки эвес. Чылда ферма бир инектен-не 750 кг сүт саап алган. Алдын-кыс Монгуш чыл түннелинде бир инекке онаштыр 980 кг сүттү сагган. Быш келген. Сүт саалдазын кудулаттыс дээш саанчы бүрүзү, кадарчы бүрүзү кызымак ажылдап турган. Алдын-кыс база-ла өөрүнден чыда калбаан.

Партия эге организациязы саанчылар ортузунга политмассалыг ажылды чорудуп, ферма коллективин кичээнгейге алган. Инектиң ажаалгазын экижидип, сүттү көвүдетпишаан, саанчылар, кадарчылар политиктиг билиин бедидериби-биле кичээлдеп, зоовет өөредилгени база организаттаан. Ооң ангыда боттары концертке бедеткенип ырлажып, танцылаап, уран номчулга кылыпдаа турганнар. Саанчы ажылының үшкү чылы— 1964 чылда ол бир инектен-не 140 кг сүт сагган. Күш-ажылга ынак, найыралдыг, чангыс аай демниг коллективтиң ачызында аныяк саанчы бедик үре-түннелдиг ажылдап турар апарган.

— Мени күш-ажылга кижизидип, саанчының ижинге чанчыктырган хоочун саанчыларга, ылангыя Мария Сангы-Бадыраага өөрүп четтиришкинимни илередип чоруур мен—деп ол чугаалап орар. 1963 чылдан бээр ол үчетчиктевишаан, саанчылап келген.

СААНЧЫЛААШ ийи чыл бооп чорда, колхоз совхозче шилчээн. Колхозчулар ажылчыннар болу берген. Чаа совхозтуң директору Т. К. Пичен-оол ажыл-чорудулганы түскай эртемниглер-биле кады хандыр анализтеп өөренип көрүп эгелээн. Ажыл-агыйының экономиказын көдүрериниче угланган чугула хемчегларнин бирээзинге — ферманың малының уксаазын экижидери, саалданы, бүгү-ле ажылды механизаттаары турган. Ону боттандырып кирипкен. 1966 чылда фермага симменталь инектерни эккеп, уксаажыдылганы экижиткен. Ооң ачызында саалда экижээн, сүт көвүдээн. 1967 чылда механизаттаашкынны чоруткан.

Алдын-кыс Монгуш улам шудургу ажылдап, мурнакчыларнын олурууга кирген. 1965 чылда СЭКП кежигүнүнге ол кирген. Ооң ажылдап турар фермазы ол чылда Коммунистиг күш-ажылдың коллективи атты чаалап алган.

Саанчылар коллективинде мурнакчы ишчилер көвүдээн. Оларныг бирээзи Алдын-кыс. Тоску беш чылдын чылдары эгелээн. Саанчының күш-ажылчы көргүзүү улам бөлөөн, бир инекке онаштыр 1971 чылда 2700 кг, 1972 чылда 3048 кг, 1973 чылда 3501 кг сүт сагган. Ооң күш-ажылын Коммунистиг партия биле Совет чазак бедии-биле үнелээн. Ол Ленин база Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнери болгаш өске-даа шаннаалдарлыг.

— Бистиң коллектив беш чылдың тодарадыкчы чылында 528 тонна сүт бүдүрер планын эде көргеш, 551 тонна чедирерин, күрүнеге 470 тоннаны садарын, бир инекке онаштыр 2300 кг сүттү саарын хүлээнген. Ону күүседириниң аргалары бар. Мен бодумда быжыглаан бөлүк инектеримнин бирээзинден-не 3600 кг, азы ниитизиби-биле 70 тонна сүттү саарын хүлээнген мен. Ону хуусаа бетинде күүседир дээш бүгү күштү салып турар бис—деп, ол чугаалап турар.

Алдын-кыс Саная-Байыровна Монгуш шудургу ажылы, хөй-ниитиниң амыдыралынга идепкейлиг, төлептиг чоруу-биле чоннуң хүндүткелин чаалап алган. Ооң чангыс лер чурттуглары ону чүрттүн эрге-чагыргазының дээди органы — ССРЭ-ниң Дээди Советинге депутаттын кандидаты кылдыр бир үн-биле алаан ужуру-даа ол.

М. СЕВЕН.

ИДЕПКЕЙЖЭЭН

Хүндүскү эвлечегиниң ажыл шагы төнген. Күдер хүрен арыы-шырайларлыг, чазык, өмак-хөглүг ажылчын кижилер комбинаттың цехтериниң тарап, үнүп эгелээн. Олар шуптузу-ла аразында хөглүг чугаалажып чораан. Ынчанмайн канчаар, ажыл-ишчи ол бодүүн кижилер база бир аас-кежиктиг күш-ажылчы хүнүн эрттиргеннер-дир.

Электри станциязының ийиги каъдының соңга аужунга турган эвлечег начальниги Дмитрий Артемьевич оларны магадап көрүп турган. «Комбинаттың чоргаарланыр кижилери болар-ла болгай—деп, ол өөрүшкүлүг боданган.—Олар кызымак күш-ажылы-биле сурагжып турар. Торээн Тыванының экономиказын, хөгжүлдезин быжыглаарынга боттарының төлептиг үлүг-хүүзун киирип турар...»

Ол ам долгандыр ынай-бээр көргүлээн. Чайның, башкы айы үнүп келген болгаш, долгандыр чингир-ле иогаан. Эзим-аъргалар ана хөлбегер чүве. Каан, аяс-даа хүн болган. Ынчангаш ам, шала кежээликтей, эзим эдектериниде эткир үнүг бора хектер чайтыладыр эдип, чарыштырып турганнар. Оларны бир-бир дыңнап турарга, аразында маргыжып -даа турганзыг.

Тайга-танды эдээнде «Тыва кобальт» комбинады база-ла бир онзагай хевирлиг көстүп турган. Ооң корпустары бедик болгаш улуг көстүр. Ынчангаш ол аная чоргаарланган.

Дмитрий Артемьевич Николаев—ажылчын кижи. Ол комбинаттың тавван база салышкан. Ооң иштики-даштыкы дерилгезин база кылышкан. Ынчангаш ол аная канчаар чоргаарланмазыл.

Ол ам комбинаттың электри станциязында эвлечег начальниги. Бо ажыл-ишчи коллективтиң ажылчыннары, коммунистери аная бедик идегелди көргүскен. Ону партия эге организациязының секретарыга сонгуп алган. Ооң ам харыысалгазы бедээн.

— Агитаторлар кызыл-булуңда чыглып келди—деп, медээ дыңналып келген.

Партия организациязының секретары аная дораан четкен. Ол аная коллективтиң агитаторлары канчаар ажылдап турарын чүве арттырбайн чугаалаан.

Электри станциязының коллективинде 16 агитаторлар бар. Оларның онаашкан ажылынга кызымак болуп турарын ол дамдеглээн. Комсомолчу Н. И. Ажый-оол, коммунист Д. И. Демитов база машинист Ч. Т. Солунам болгаш өске-даа агитаторларның эки ажылын ол мактап чугаалаан.

Адактың соонда ол агитаторларның ажылын улам күштелдирериниче кол кичээнгейни угландырган.

Коллективтиң агитаторлар хуралы дүрген эрткен. Ынчангаш Дмитрий Артемьевич-биле ужуражып, оон солун хөй чүүлдерни билип алдым.

— Электри станциязында партия эге организациязы эки ажылдап турар—деп, комбинаттың партком секретары Валентин Викторович Жестовский чугаалаан чүве, Ол чугааның шыннының бодум херек кырында бүзүреп көрдүм.

Айыткан бо партия организациязында 19 коммунистер бар, бир кижи партия кежигүнүнге кандидат. Бүдүрүлгеге коммунистиниң ролю бедээн. Ынчангаш коллектив күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белидип, ай, квартал санының ажыл планын ажыр күүседип турар. Эрткен 5 айның бүдүрүлге планын ол база ажыр күүсеткен. Электроэнергия бээри, чылыг дамчыдары эрткен чылдың ол үезинден улам өскен.

Коммунистер электрослесарь В. Н. Эмих, кол инженер Л. Г. Соколов, Д. И. Демитов болгаш өскелер-даа боттарының кызымак күш-ажылы-биле өскелерге үлегер-чижээн көргүскеннер. Олар ажылчыннар ортузунга социалистиг чарышты калбартыры-биле эгелекчи хөй янзы ажылдарны кылгылаан. Ооң түнделинде күш-ажылдың шалыпчыларының саны улам өзүп турар апарган. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары слесарьлар Н. А. Огиренко, В. М. Бабкин, мастер А. П. Юшкевич болгаш өскелер-даа коллективтиң бедик хүндүткелинде ажылдап турар.

Партия эге организациязы, оон бюрозу коммунистиниң, комсомолчуларның, бүгү ажылчыннарның политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгезинче улуг кичээнгейни салган. Ынчангаш экономиктиг билиглер болгаш бүдүрүлгени эргелеп-башкарарының семинарынга 15 кижи, экономиктиг билиглериниң үндезини школага—24, коммунистиг күш-ажылдың школазынга — 18, марксизм-ленинизмниң үндезинин өөренир школага—14 дыннакчылар хаара туттунган турган болгаш олар ам өөредилге программаларын дооскулаан.

Пропагандистер Б. Т. Кузнецов, Г. А. Миронова, Л. Г. Соколов олар боттарының онаашкан хөрээнге бедик харыысалгалыын, ак сеткилдиин көргүскен. Ынчангаш оларның дыңнакчылары түнел кичээлдеринге быжыг билигни чедип алганын көргүскен болгаш бүдүрүлгеге күш-ажылчы мергежилин бедиткен.

Партия организациязының секретары Дмитрий Артемьевич Николаев коммунистериң бедик идегелин мынчаар бүзүредип, улуг харыысалга-биле ажылдап турар.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

ЧУРУКТА: Хову-Аксының электростанциязының мурнакчы электрослесары, коммунист В. Н. Эмих.

Фотозу авторнуу.

«ШЫННЫҢ» МАТЕРИАЛДАРЫНЫҢ ИЗИ-БИЛЕ

ЧУРУМЧУТСУН

Мындыг эгелиг шүгүмчүлел май 22-де үнген солунга парлаттынган. «Кара-Хаак» совхозта малдың кол эмчизи В. В. Чертковтуң малчыннарның негелде хомудалдарынга дыңнангыр эвезин эш Хертек ында илереткен.

Ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң күүскомунуң кодээ ажылагый эргелелиниң начальниги А. Токаревтиң биске дыңнатканы болза:

Шүгүмчүлелде фактылар бадыткаттынган. Совхозта кол мал эмчизи В. В. Чертковту малчыннарның негелде хомудалдарын тооп көрбес, онаашкан ажылынга харыысалга чок болганы дээш шыңгыы доңгуттушаан, оон ай шалыңының үштүң бир кезинин дыртып алыр шиитпирни хүлээп алган.

Өскелерге үлегерлиг

Монгуш Балчыевич Насык-Доржу «Өөк» совхозтуң хоочун малчынарының бирээзи. Ол тоску беш чылдың тодарадыкчы бо чылында төрүүр 100 хойдан 115 баш хураганны алгаш, чугле совхозта эвес, Бии-Хем районнуң бедик көргүзүглүг малчынарының одуруунга кирип, мактаткан.

Малчының чымыштыг ижинге оон ачазы Балчый Монгушевич улуг дузаны чедирип, арга-дуржулгазын дамчыдып, сөөлгү 18 чыл дургузунда колдуунда-ла демнежип ажылдап келгеннер. Адашкылар хойжулаан үезинин дургузунда төрээн совхозунга 10 муң ажыг хураганы өстүрүп бергеннер.

Монгуш Насык-Доржунуң кызымаккай күш-ажылын Совет чазак бедии-биле үнелеп, «Күш-ажылга шылгарал» деп медаль болгаш «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле шаннаан.

Өске калчыннарга үлегерлиг, Монгуш Балчыевич чыл бүрүде-ле 12 тонна чедир сигенни белеткеп албышаан, өдек-кыштаанның септелгезин кылып келгеп.

Тоску беш чылдың тодарадыкчы чылында мурнакчы малчын бир хойдан 3,5 кг дуктү кыргып алырын хүлээнген.

М. МААЖЫК.

Чайлагларда

Эки өттүг — Сесерлигниң элбек делгем, чүм өттүг чери. Бии-Хем районда «Өөк» совхозтуң 17 кодан тос муң ажыг хою ол чаагай одарда чайлаглап чеде берген. Хойжу бригаданың бригадири Николай Чербин малчыннарның чайлагларынга бүгү таарымчалыг байдалды тургузуп, эки организаттаан.

Совхозтуң Тарлаг салбырының 19 кодан хоюнуң саны база Сесерлигниң хире. Бо салбырның хойжулары малын Өөк-Бажының серии чайлагларында чедире берген.

М. МААЖЫК.

Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң Сарыг-Хөл салбырының өшкү кадарчызы Саая Бадар-оол чоокта чаа Көжээ-лиг-Тээлинин серии чайлаанда көжүп четкен. Малчын эрткен ажыл-агый чылында төрүүр 100 өшкүден 90 анайны алган. Тоску беш чылдың тодарадыкчы чылында төрүүр 100 өшкүден 92 анайны доруктуруп, бир өшкүден-не 580 грамм дуктү ап, чедиишкиниг ажылдаан.

Н. ДАМДЫН.

КЫЗЫРААР ЧОРУУН БОЛДУРБАС

Бо чылдың июнь 1-де медээ-биле алырга, мыйыстыг бода малды эдержилгеге киирериниң болгаш тарып боозадырының чыл планын республиканың колхозтары болгаш совхозтары 30,1 хуу күүсеткен, азы шуптуу 16.528 баш инекти эдержилгеге киирген. Эрткен чылдың ол үезинде турганы-биле деннээрге, 645 баш инекти эвээштиг эдержилгеге киирген.

Мыйыстыг бода малды эдержилгеге киирерин болгаш тарып боозадырын Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында четпес чорудуп турар. Эдержилгеге киирген мал анаа эрткен чылдаазындан 625 баш эвээш болган. Бо ажыл ылангыя «Алдан-Маадыр», «Чыраа-Бажы» совхозтарда кончуг четпес.

Улуг-Хем районнуң ажылагыйларынга мыйыстыг бода малды сула эдержилгеге киирерин болгаш тарып боозадырын база кудулаткан. Анаа эрткен чылдыындан 278 баш инекти эвээштиг эдержилгеге киирген. Эрткен чылдыынга бодаарга, «Улуг-Хая» совхозка 177 баш, Жданов аттыг совхозка 250 баш инекти эвээштиг эдержилгеге киирген.

Бо үстүнде айыткан ажылагыйларда бир бүдүрүкчү бугага онаажыр инек саны нормадан ыраакта хөй болуп турар. Чижээ, Тес-Хем районда «Чодураа», «Ак-Эрик» колхозтарда бир бугага 120—150 инек онаажып турар.

Мал ажылының түскай эртемниглери мыйыстыг бода малдың сула эдержилгезин болгаш тарып боозадылгазын зоотехниктиг негелде өзугаар организаставайн турар. Ооң түнделинде үстүнде айыткан районнарда малдың сула эдержилгези система чок болуп, ынчангаш эдержилгеге киирген база тарып боозаткан малдың саны эвээжеп турар.

Бо чылдың беш айларының дургузунда мыйыстыг бода малды тарып боозадырының планын 42,5 хуу күүсеткен, азы 9.709 баш инекти тарып боозаткан. Ол эрткен чылдың бо үезинде турганыдан 752 баш хой. Ындыг болза-даа тарып боозадылга пунктулары зооветеринарлыг негелделерни хажыдып турар чоруктар бар. Чижээ, мыйыстыг бода малды тарып боозадырының зооветеринарлыг негелделеринге дүгжүр тарып боозадылга пунктузу «Россия» совхозта чок. Ынчангаш ол ажыл-агый инекти тарып боозазырының планын чугле 21,8 хуу күүсеткен. Ол ышкаш «Тиилелге» совхозта бо талазы-биле байдал дүвүренчиг болуп турар. Анаа бо чылын тарып боозаткан инек эрткен чылдың ол үезинден 195 баш эвээш болган.

Мыйыстыг бода малды тарып боозадыр чүүла ажылды Тес-Хем, Барыын-Хемчик, Бии-Хем районнарның ажыл-агыйларында багай организастап турар.

Мыйыстыг бода малды чайгы семиртилге үезинде эдержилгеге киирерин болгаш тарып боозадырын шынарлыг кылдыр организастаары мал ажылының ажылдакчыларының бирги чергениң сорулгазы болур.

ЭКОНОМИКТИГ ДЕПШИЛГЕ

Социализм биле экономиктиг депшилге чарылбас тудуш. Ол ам бүгүдеге билдингир. Улус ажыл-агыйының кайгамчык улуг хемчеелдери, техниктиг бедик деңнели, дүрген хөгжүлдези— ССРЭ-ниң экономика хөгжүлдезинин амты үе-чадазынын онзагай түүлү ол. Совет кижилериниң хөй-ниити болгаш хууда хереглелдерин чыл келген тудум улам эки хандырып турар.

Экономиктиг өзүлдениң бедик болгаан чайгылыш чок темпилери база ажыл чок чорук, кризистер болгаш бүдүрүлгенин хөжүдаашкыны чок болуп турары — бо бүгү болза совет экономиканың план өзугаар хөгжүлдезинин түнелиг-дир. Бо дээрге социализмнин онзагай эки түүлдериниң бирээзи ол.

Социалистиг ажыл-агыйның чедиишкиннерин буржуаз эртемненнер безин ам хүлээп көөр ужурга таварышкан. Чижээ, англи экономист А. Поув «Таймс» солунга паолаттынган болунуп түүлдериниң бирээзинге совет үлетпүр бүдүрүлгезинин база ол ышкаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин хемчээли чылдын-на улам өзүп, чуртталга бажыннарының тулуу- хереглел бараанларының ассортиментизи болгаш шынары экижип турарын демдеглээн. «Бо бүгү болза— чедиишкиннер-дир, оларны шоолуг эвес-тир деп санап болбас» — деп, ындыг түнелди А. Поув үндүрген.

Ынчалза-даа буржуаз парлалгага оон өске уткалыг түүлдер хаая эвес парлаттынып турар, оларның авторлары статистиканы кайы-хамаан чок туразында ажыглап, совет үлетүрде болгаш көдээ ажылагыйда: ыыллада болгаш хереклелде «кризистин эн көскү илереэшкиннери» бар. Совет Эвилели экономиктиг өзүлденин темпилерин «чидирген» дижин шуугажып турарлар. Чижээ, ССРЭ-нин экономиктиг өзүлдезинин бежен чылдардагы бедик темпилери соксаан, капитализмнин экономиказын совет экономиканың моон мурнунда ажып турганы ам кажан-даа болдунмас дээр янзылыг түүлдерни америк «Форчун» журнал парлаан. Кижи бүзүрээр аргажок ол тезисти шынзыдар дээш 1972 чылдагы национал орулганың немелде өзүлдезинин кайыын-даа алдынганы билдинмес сан-чурагайларын ол журнал ажыглаан. Совет статистика органнарының медээлерин өзугаар алырга, ССРЭ-нин национал орулгазы 1972 чылда 4 хуу немей өскен. Ол немелде өзүлдени «Форчун» журнал 1.5 хуудан эвээш, «Интернэшнл геральд трибюн» 2 хуу деп бижээн.

Шынап-ла, 1972 чылда ССРЭ-нин экономиказы чурттун төөгүзүнде көстүп көрбээн кандаашкынын таарымча чок байдалынга таварышкан, ол чорук бүгү улус ажыл-агыйынга багай салдарны чедиргеп болбайн аан. Чурттун экономиктиг хөгжүлдезинин тенденцияларының дугайында түнелдер кылырынга чүгле кара-чаңгыс чыл үндезин болбас турбуже, парлалганың чамдык дыка хөй органнары ындыг түнелдерни далаш-биле үндүрген. Экономиктиг хөгжүлденин өзүлүг тенденцияларын билип алыр төлээде, национал орулганың эдээн үр үе дургузунда өзүлдезинин дугайында сан-түннерни ап көөр херек.

Ол сан-түннер мындыг: чедиги беш чылда бистин чуртувустун национал орулгазы 32 хуу немей өскен, ортумаа-биле чылда 5,7 хуу немежип турган. Сески беш чылда национал орулганың өзүлдезинин чылда ортумак темпизи 7,1 хуу чедир улгаткан. Бо дээрге ол-ла үе дургузунда АКШ-тың национал орулгазының өзүлдезинин темпилеринден барык-ла 2,5 катап хөй болуп турар. Тоску беш чылдың баштайгы үш чылының дургузунда ССРЭ-нин национал орулгазы 16,4 хуу немей өскен, эрткен беш чылдың ол-ла үези-биле деннээрге, барык-ла үдүн чартык катап көвүдээн.

Сөөлгү он чылдарда үлетпүр бүдүрүлгезинин өзүлдезинин совет темпилерин Европанын болгаш Американың чангыс-даа чуртту чедип шыдаваан. 1973 чылда совет экономика кайгамчык улуг өзүлделиг болган: үлетпүр продукциязын бүдүрери 7,4 хуу немей көвүдээн, тараа культураларының 222,5 миллион тонна дүжүү ажаап алдынган. Ол дээрге Совет күрүнениң төөгүзүнде тараа культураларының эн хөй дүжүү болган.

Үлетпүр бүдүрүлгезинин ниити хемчээлинин талазы-биле ССРЭ АКШ-тан ам-даа хөжүдап турар, ынчалза-даа бүдүрүлге деннелинде ылгал дыка дүрген совет темпилерни ачызында улам кызырып орар. Бистин үлетпүрүвүс 1950 чылда америк үлетпүр продукциязының хемчээлинин 30-дөн эвээш хуузун берип турган болза, 1965 чылда—62, амгы үеде—75 хуузундан хөйну берип турар апарган. Совет үлетпүрүнүң шапкын хөгжүлдези моортан илдендир.

Экономиканың чамдык чугула алыраарында өзүлденин темпилериниң талазы-биле ССРЭ дыка мурнай берген. Амгы үеде шөй биле кан, хөмүрдаш болгаш металл чондурар станоктар, магистрал тепловозтары биле электровозтары, тракторлар болгаш тараа ажаап алыр комбайннар, цемент болгаш соңга шили, хөвен-саазындан болгаш дуктен кылган пестер, хоюг чигир, сүт болгаш оон-даа өске бараанларны бүдүреринин талазы-биле бистин чуртувус АКШ-ты мурнап турар. Нефть тывыжының болгаш минералыг чемнигчидилгелер бүдүреринин талазы-биле Совет Эвилели биле АКШ-тын аразында ылгал улам-на кызырып орар. Сибирьнин нефтилиг болгаш газтыг чаа, эн байлак черлерин шингээдип алыры бистин чуртувустун энергетика потенциалының өзүлдезинин бедик болгаш чайгылыш чок темпилерин магадылаар. Совет чуртунун эгээр-тинмес байлактары ССРЭ-ниң индустриалдыг хөгжүлдезинин болгаш оон даштыкы экономиктиг харылзааларының ынаныштыг үндезини болур.

Барыын чүкте энергетика кризизи чидигленип турар үеде ССРЭ-биле бот-боттарынга ажыктыг экономиктиг харылзааларны тургузары ажыл-хереки барыын чүк бөлүктериниң төлээлекчилеринге онза ужур-дузалыг болуп турар. Ынчалзажок Барыын чүкте чамдык бөлүктер ындыг кады ажылдажылганын улам ынай хөгжүүрүнге шаптыктаарын орадлажып, Совет Эвилелин нүгүлдеп, оон даштыкы политиказының сорулгаларын өскээр тайылбырлап турарлар. Янзы-бүрү «кремлинологтар» болгаш «советологтар» ССРЭ-нин экономиктиг амыдыралының чаа фактылары кылдыр кижи бүзүрээр аргажок хоозун түүлдерни чулчуруп, совет боттуг түүлду нүгүлдеп турар.

Ындыг хоозун меге түүлдерни чогаадыры, парлаары кымга ажыктыг болурул? Антикоммунизмнин болгаш антисоветизмнин туруштарында турар кижилерге, Совет Эвилели биле Европаны кажан кезээде чарып башкаланыштырарын күзээн кижилерге ажыктыг болуп турары илдең-дир.

Өске чуруттарнын чүс-чүс чылдар дургузунда эртип шыдаваан оруун бистин чуртувус чүгле элээн каш он чылдар дургузунда эрткен. Оон соксаш дивес- чүткүлүг бурунгаар шимчээшкининге делегейнин ийи зайынының хаалаптыг үрегдээшкиннерия-даа, үр үеде ангылаан политиктиг тускайлаашкын-даа, экономиктиг блокада-даа шаптыктап шыдаваан. Ам Совет Эвилели—делегейнин эн кол державаларының бирээзи, удуртукчулары «соок зайынның» угаансарыыл болгаш кеди чок политиказындан өйталаан дыка хөй чуруттарының садыглажырын күзээр чурту апарган.

Николай ОПАРИН,
профессор.
(ПМА).

Мал ажылын үлетпүрге үндезилеп хөгжүдер

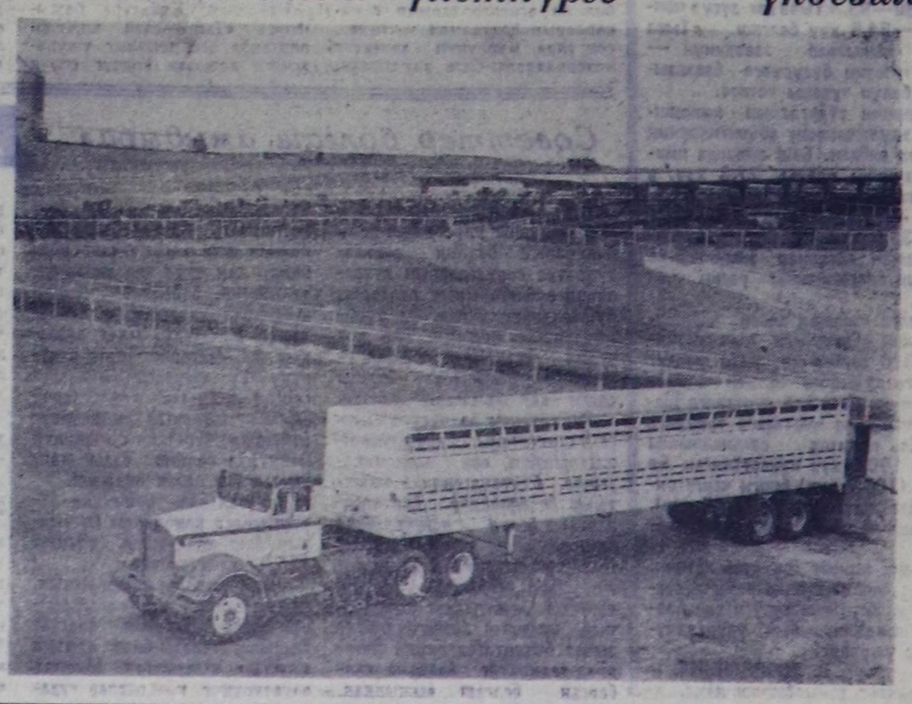

«Братская» деп фирманы Ростов областа тургускан. Мартынов, Семикаракор, Цимлян районнарның 6 совхозу оон составында кирип турар. 20 муң баш мыйыстыг бода малды семирти азыраары-биле Мартынов районда тудуп турар кучулуг комплекс чаш малды өстүрер, оларга мал чемин ол совхозтар белеткээр. «Ростсельстройнуң» тудугжулары 160 гектар шөлде 6 одуруг шөлдү бетоннаан, оон ийи талазында мал чемгерер черлерни белеткээн. Үш одуругнуң кырын шыпкан, силос оңгарын, тараа складын, комбикорм заводун база тутканы. Амгы үеде комплекстиң шөлдеринде 12 муң малды семирти азырап турар.

ЧУРУКТА: комплекстиң хевириниң чамдык кезии.

В. ТУРБИННИҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

УЛУГ ЭРГЕ-ХҮЛЭЭЛГЕНИ АЖЫГЛААШ

— Бистин кодээ Совет организастап тургускандан бээр дерт чыл четкелек—деп, Ийи-Тал кодээ Совединин күүскомунун даргазы Биче-оол Иванович Самбуга чугаалай-дыр.

Кодээ Советтин девискээринде «Улуг-Хая» совхозтун Хайыракан, Ийи-Тал салбырлары, 2 сес чыл школазы, интернат, 3 эмнелге пунктузу, 12 мун ажыг ном фондулуг ийи библиотека, ясли-сад, культураның, амыдырал хандырылгазының эске-даа албан черлери бар.

Ажылчы чоннар депутаттарының кодээ болган суур Советтериниң ажылын эйижидер дугайында СЭКП Төп Комитединиң доктаалын амыдырала боттандырарының талазы-биле ол Советтин күүскому сөөлгү үеде элээн ажылларны кылган.

Хамыктын мурнунда Советтин организас-массалыг ажылдарын эжижидип, сессияларны, конституцияда айыткан хуусада доктаамал эрттирип, күүском хуралларын чыылдырып турар. Аная улус өөредилгези, культура амыдыралы, тулуг-суур чаагайжылдыгазы, чоннуң амыдырал хандырылгазы, социалистиг хоойлу-дүрүм, сонгукчуларның чагыларының күүселдези болган эске-даа эн-не чугула айтырыгларны чугаалажып турган.

Оон түннелинде Хайыракан, Ийи-Тал салбырларының малчыннары бирги кварталда мал бажын өстүрүнүн планныг даалгаларын ажыр күүсеткен. Ийи-Тал салбырының механизаторлары эрте чажар тараа культураларын кыска хуусаада, бедик агротехниктиг леннелге дооскан.

Советтин, оон күүскомунун ажыл-чоодулгазынга бир кол черни сонгукчуларның берген чагыларының күүселдези эвилеп. Депутаттар-биле ужуражылга үезинде сонгукчуларның берген чагыларын күүселдирининн тускай хемчеглерин ажылдап кылгаш, ону боттандырып турар.

Чижээ, эрткен чылын болган чер-чер Советтериниң сонгулдазының кампаниязының үезинде Хайыракан салбырда кижи эмнелгезиниң пунктузун, эмчи чурттаар бажынныг, чунар-бажынныг, Ийи-Тал суурда башкылар олурар бажынны, уруглар ясли-садының септелгезин түрген доозарының дугайында болгаш эске-даа элээн чагыглар киргеи. Бо чагыгларны хөй кезии күүсеттинген.

Тулуг-суур чаагайжыдылгазынга хамаарыткан элээн ажылдар кылдынган. Ийи-Тал, Хайыракан суурларның төвүнге чүгле бо чылын бешин мун ажыг дөс янзы-бүрү ыштыг олурткан. 670 метр ажыг херимни, 7 будукту, бөк төгөр 30 ажыг онгарны, 200 ажыг метр тротуарларны болгаш эске-даа ажылды кылып дооскан.

Ам ССРЭ-ниң Дээди Совединин сонгулдазынга белеткел ажылы Советтин девискээринде хайыыккан. Сес үс ажыг сонгукчунун ат-даазызын паспорт өзугаар болдургаш, кодээ Советтин конторазында көскү черде аскан. Сонгулдага хамаарыткан янзы-бүрү литератураларны ында делгээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединин депутаттарының кандидаттары эштер Г. Ч. Ширшин, В. П. Вешев, У. С. Минчит-оол оларның допчу намдарларын чурттакчылыг чер бүрүзүнде гараткан. Сонгулда хүнүнде хереглээр улуг, биче урааларны бүрүн белеткеп алган.

Эжим, Дөмир-Суг, Сөнек, Улуг-Арт, Өөлен-Хөлде малчыннарга барып, сонгулдаының бадылаашкыннарын эрттирериннге хөрек үүлдерни, сонгулда хүнүнде хереглээр транспортту, мүнаг аъттарны белеткээн.

Советтин күүскомунун кежигүннери сонгулда хүннеринде кым кала ажылдаарын, каныг ажылды харылаарын түс-туста хуваган.

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

Хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары“ орден-биле болгаш „Иениң медалы“ медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

Ч А Р Л Ы Ы

КАА-ХЕМ РАЙОН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Агафья Тимофеевна Голодина — Бүрен-Бай-Хаак суурда өг-бүле эзи.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Анайган Даржаевна Даржаа — Бояровка суурда өг-бүле эзи.

Анастасия Арзалановна Деспилдей—«Бүрен» совхозтун ажылчыны.

Чудурукпан Дамбаевна Намчал-оол —«Совет Тыва» совхозтун ажылчыны.

Өшкү-Саар Сарыг-ооловна Салчак — «Тиилелге» колхозтун колхозчузу.

Манзымнаа Айқаевна Самчан—Бүрен-Бай-Хаак суурда өг-бүле эзи.

Анай Даваевна Ыялан — «Коммунизмче орук» колхозтун колхозчузу.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Галина Хюлеровна Лопсан—«Ленинчи орук» совхозтун ажылчыны.

Раиса Николаевна Чувашева—«Бүрен» совхозтун ажылчыны.

БИИ-ХЕМ РАЙОН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Валентина Егоровна Ясина—Хадың суурда өг-бүле эзи.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Дотпа Донгаковна Биче-оол —«Өөк» совхозтун ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Дугаар Конзаевна Куулар—«Кызыл тараачын» совхозтун ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Надежда Алексеевна Микова —«Өөк» совхозтун ажылчыны.

Мария Даваевна Хажин-оол —Эзрбек суурда өг-бүле эзи.

ТЕС-ХЕМ РАЙОН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Саара Ивановна Дүгүр — «Чодураа» колхозтун колхозчузу.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Диизенмаа Максимовна Сырат —«Чодураа» колхозтун колхозчузу.

Борбай Иргитовна Томбуу—райпо магазинниң садыгжызы.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Енмаа Кочеловна Шунгаа—«Тес-Хем» совхозтун ажылчыны.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Баазан Кечил-ооловна Б-Самбуу — «Ак-Туруг» совхозтун ажылчыны.

Дукерак Ховалыговна Дүгержап — «Ак-Туруг» совхозтун ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Соскалмаа Байкараевна Бопуй-оол — Терлиг-Хая суурда өг-бүле эзи.

Галина Шалыковна Буян—Торгалыг суурда өг-бүле эзи.

Каап Монгушевна Дамба — «Ак-Туруг» совхозтун ажылчыны.

Татьяна Түлүшовна Калбаккыс — «УТКА 25 чылы» совхозтун ажылчыны.

Александра Бугажыковна Оюн —Ак-Тал сес чыл школазының ажылчыны.

Шоома Дүлүйевна Холбажык — Жданов аттыг совхозтун ажылчыны.

Көк Түлүшовна Ширин-оол —«Күш-ажылдың хостуу» совхозтун ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Анай Түлүшовна Бумбаа-Хуурак — «Улуг-Хая» совхозтун ажылчыны.

Дикчинмаа Ховалыговна Самчук — «Улуг-Хая» совхозтун ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Уйнук Сатовна Балчинмаа—«Ак-Туруг» совхозтун ажылчыны.

Хандыш Кыргысовна Биче-оол — «УТКА 25 чылы» совхозтун ажылчыны.

Хандыыаа Ховалыговна Дөнен — «УТКА 25 чылы» совхозтун ажылчыны.

Тамара Николаевна Сат—«Ак-Туруг» совхозтун ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Канзымаа Чамзыевна Айныр-оол — «Улуг-Хая» совхозтун ажылчыны.

Байлан-кыс Түлүшовна Болат-оол — «Улуг-Хая» совхозтун ажылчыны.

Каллар Дайзырыновна Кыргыс — «УТКА 25 чылы» совхозтун ажылчыны.

Кызылбай Ховалыговна Чалзын-оол — «Х Улуг хурал» колхозтун колхозчузу.

Александра Тюлюшовна Чондаповна — «Улуг-Хая» совхозтун ажылчыны.

Анайбан Насировна Чүлүм —«Ак-Туруг» совхозтун ажылчыны.

Анна Сатовна Чүсүмаа—«Улуг-Хая» совхозтун ажылчыны.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Ханды Хүргүловна Күнчүн —«Тере-Хөл» колхозтун колхозчузу.

Сепий Сонаевич Чаш-оол—«Тере-Хөл» колхозтун колхозчузу.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Татьяна Тажиевна Хурба—Тере-Хөл сельпозунуң садыгжызы.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Таиса Николаевна Пиягова — Кызылдың туйбу заводунуң ажылчыны.

Тат Кыргысовна Чолдак-оол — Элегес-Аксы суурда өг-бүле эзи.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Чечек Кыргысовна Барым—Кара-Хаакта культура бажынының ажылчыны.

Севильбая Васильевна Идам —Күнгуртуг школазының ажылчыны.

Нина Максимовна Күнчүн—«Тере-Хөл» колхозтун колхозчузу.

Никусар Тарган-ооловна Маадыр-оол — Элегес-Аксы суурда өг-бүле эзи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ш. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай, 1974 чылдың апрель 25.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

УЛУСТУҢ УЛУГ ХУРАЛЫНЫҢ СЕССИЯЗЫ

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). МАР-ның Улустуң Улуг хуралының ында эртип турар сессиялынга МАРН ТК-ның саналын өзугаар МАРН ТК-ның бирги секретары Юмжагийн Цеденбалды МАР-ның Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң Даргазынга сонгаан болгаш ону МАР-ның Министрлер Чөвүлелинин Даргазы хүлээлгезинден хостаан.

МАРН ТК-ның Политбюрозунуң даасканын өзугаар МАРН ТК-ның Политбюро кежигүнү, МАР-ның УУХ-ниң Президиумунуң Даргазының бирги орааткызы С. Дүвсан эш Ю. Цеденбалды МАРН-ның болгаш моол күрүнеңнин кайгамчыктыг удуртукчузу, бодунуң күжүн, билиин болгаш дуржулгазын улусчу моолга социалистиг тургузуушкынның сорулгаларын шиитпирлээринге харам чок берип келген деп характеристиканы берген. Эш Цеденбал болза делегейнин Коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининин кеску ажылдакчызы, моол-совет найыралы, МАР-ның болгаш ССРЭ-ниң аразында, МАРН-ның болгаш СЭКП-ниң аразында бүгү талалыг кады ажылдажылганы хөгжүзеринин болгаш быжыглаарының талалакчызы кижи деп ол чугаалаан.

МАРН ТК-ның сүмелээнин өзугаар МАР-ның Министрлер Чөвүлелинин Даргазынга бо үеге чедир МАР-ның Министрлер Чөвүлелинин Даргазының орааткызы албан дужаалга ажылдап турган Ж. Батманхуну томуйлаан.

Эш Жамбын Батмунх 1926 чылда ялыы араттын өг-бүлезинге төрүттүнсей. Моолдуң күрүнө университединге экономика талазы-биле дээди эртемни чедип алган. Москвада СЭКП ТК-ның чанында ниитилел эртемнериниң академиязы дооскан, экономика эртеминиң кандидаты, профессор. Чурттун улус ажылагыйының болгаш культуразының янзы-бүрү аймларынга аныяк кадрларны белеткээринге болгаш кижизиткеринге хөй чылларда ажылдап келген. Ж. Батмунх 1971 чылда МАРН ТК-ның составынга сонгуткан. МАР-ның Улустуң Улуг хуралының депутаты. МАРН ТК-ның бо чылдың июнь 10-да болган пленумунга Ж. Батмунх МАРН ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнүнге сонгуткан.

Венада чугаалажыышкыннар

ВЕНА. СЭТА-ның корр. А. Семеновтуң дамчытканы: Төп Европада чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсектерни кызырарының дугайында чугаалажыышкыннарны үшкү кезээ чоруп турар.

Ол чугаалажыышкыннарда социалистиг чурттар — ССРЭ, ГДР, Польша болгаш Чехословакиялыг, а оон соонда барыын чүк чурттарының киирип келгей саналдарын улам хаңызы-биле, бүгү талалыг чугаалажып көрүп турарын айтыр херек.

Чугаалажыышкыннарны он бир дорт киржикчилериниң Төп Европада чепсектиг күштерин хары угда сан болгаш хуу-даа талазы-биле деп кылдыр кызырар дугайында саналды социалистиг чурттарның киирген саналын өзугаар Төп Европаның чепсектиг күштерин болгаш дайынчы техникалыг курган чер шериглери болгаш шериг-агаар күштери, а ол ышкаш ядролуг чепсектиг бүгү кезектөө-даа бүрүнү-биле хамааржып турар.

Социалистиг чурттарның киирген саналын өзугаар Төп Европаның чепшээрештинген районунда турар даштыкы болгаш национал-даа шериглерни 1975 чылда кайы-даа талаларган 20 мун кижи чедир кызырган турар ужурлуг. Чугаалажыышкыннарның он бир дорт киржикчи бүрүзү 1976 чылда боттарының чепсектиг күштерин болгаш боо-чепсээн 5 хуу, а 1977 чылда —10 хуу кызырган турар ужурлуг.

Барыын чүк чурттарының саналдаан гурары-биле алырга, Совет Эвилели биле АКШ-тың чүгле курган чер шериглериниң саны кызырар деп турар. Оон-биле кады ол киирип турар планны өзугаар Совет Эвилели болунуң шериглериниң саны АКШ-тан 2,5 каттаан хөйну кызырар ужурлуг деп турар.

Барыын чүк чурттарының саналдааны-биле алырга, АКШ-тың НАТО талазы-биле алды эвилелчилериниң (оларның иштинде Англияның болгаш ГФР-ниң-даа) чепсектиг күштерин болгаш боо-чепсээн эгезинден тура кызырарын көрбейн турар болгаш ол айтырыгны билиннмес хуусаага сонгаарладырын саналдап турар. Эн күштүг согуушкынныг бооп турар амгы үеним чепсектиг күштерин — шериг-агаар күштерин болгаш ядролуг чепсектиг кезектерни кызырарын ол саналда көрбейн, ону үлээп албайн турар.

Барыын чүк чурттарының саналларын кичээнгейлиг көөр болза, оон авторларының сорулгазы шуут-ла билдингир: олар курган чер шериглериниң саны деннээр деп сыдаглап алгаш, боттарының шериг талазы-биле артыкшылыг чоруун чедип алыр деп кордап турарлар. А ол дээрге, социализм чурттарының эрге-ажыктарынга таарышпас санал-дыр.

Талаларның кайызынга-даа таарымча чок үүлүг болдурбазының принципинге лүүшпес ыныг негелде ол чугаалажыышкыннарны кылырынга бергелери таварыштырып турары биллингир-дир.

Боо-чепсекти дужүрери — амгы үеде эргежок чугула апарган айтырыг-дыр. Оон ужурудан кажан-даа болза, Европаның төвүнде шериглерни кызырар болгаш Европа ортте дүшкүүрлүг чорукту шериглериниң саны кызырары-биле улам чавырылдырар аргалыг дугуржулганы ыяапла ажылдап кылган-даа турар ужурлуг.

Студентилер дыштаныр лагерьлер

ВАРШАВА. (СЭТА). Бо чылдың чайгы үезинде бот-тывыңгыр уран чүүл көргүзүүнүн киржикчилери студентилер дыштаныр тускай 35 лагерьлерни организастаар деп турар. Оларга ийи мун беш үс студентилер дыштаныр ужурлуг. Польша студентилериниң Социалистиг эвилелиниң тудуп, гургускулааны дыштанылганын чайгы лагерьлеринге сәнал-онал солчуушкыны болгаш студентилериниң культура талазы-биле кылган ажылдарының темазынга семинарларны база эрттирер деп турар.

Студентилериниң чайгы дыштанылга сезонунун эн чугула чүүлү чурулганын дээди өөредилге черлериниң студентилериниң фестивали болур. Ол фестиваль Нова-Рудата (Адакы Силезия) июнь он тостан чээрби үшке чедир болуп эртер.

«Совет кинематографии» деп делгелге

ПРАГА. Ында «Совет кинематография» деп делгелгени ажыткан. Ол делгелгени Чехословак-совет найырал эвилели чехословак кино ажылдакчылары-биле кады организастап турган.

Делгелгеде чүүлдер совет кинематографиянын хөгжүп келгениниң төөгүзүнүн дугайын чугаалап, сураглыг совет кинематографистеринин чогаадыкчы уран чүүлүн допчу намдарларын ацаа барган кижилерге таныштырып турар.

Делгелгениң тускай салбырында салган чүүлдер совет болгаш чехословак кино уран чүүлүнүн ажылдакчыларының аразында кады ажылдажылганың дугайын тодаргайы-биле чугаалап турар.

(СЭТА).

Дипломаттыг харылзаалар тургустунган

Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг түр чазааның даштыкы херектер министри Нгуен Тхи Динь МВР-ниң Революстуг түр чазаа биле Малагасий Республиканың аразынга дипломаттыг харылзаалар тургустунганын Могадишога чарлаан.

Африканың чаңыс эп организациязының министрлер чөвүлелиниң Могадишода эртип турар сессиязының киржикчилеринге ол сес ап чүве чугаалааш, хүндүлүг аалчының байырын чедирген.

(СЭТА).

ЯПОНИЯ: башкыларга удур үүлгедиишкин

ТОКИО. СЭТА-ның корр. Ю. Вдовиниң дамчытканы:

Японияда башкыларга удур үүлгедиишкиннер улам күштелип турар. Башкыларның бүгү-япон профэвилелинин даргазы М. Макиэданы тудуп хоруудаан. Ону ук профэвилелинин эске-даа ажылдакчылары-биле кады япон башкыларны ажыл соксадыышкынынга киржири-биле «күткүп турган» дээш буруудадып турар.

Болгунуң хүрээлениинде 580 мун хире кижини хаара тудуп турар профэвилелинин активчилерин тудуп хоруудаары бүдүн-чартык хире ай бурунгаар эгелээн. Полиция ол профэвилелинин чер-черде салбырларынга болгаш оларның удуртукчуларының чурттап турар бажыннарынга барык 1.000 хире чиндишкиннерни болгаш истээшкиннерни кылган. Ол үеде 14 мун кижини байысаган болгаш ол шимчээшкиннин идепкейлиг киржикчилери — 30 кижини тудуп хоруудаан. Оларны ажыл соксадыышкынынга идиг кылганы дээш буруудадып турар.

Полициянын үүлгедиишкининге чурттун депшилгелиг күштери удурланып турар. Чурттун бүгү-ле демократтыг болгаш массалыг организациялары башкылар профэвилелинин ажылын хоруудаан, аная удур үүлгедиишкиннер кылырынга удурланып турарын илереткен медеглелдерни кылган.

ДУГУРЖУП АПКАН

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). Чазак эвилелин калбартыр дугайында айтырыгга хамаарыштыр чагырыкчы эвилел партиязының төлээлекчилери биле каттышкан валлоннар партиязының удуртукчуларының аразынга чугаалажыышкыннар Брюссельге доозулган.

Талалар каттышкан чазак программазынга хамаарыштыр дугуржулга чедип алган. Ам төлээлекчилер палатазында 102 олут эзелеп турар социал-христиан партия, хосталга болгаш депшилге партиязы киржип турар чазак эвилелинин составынга каттышкан валлоннар партиязы бактаап кирер.

Ам чазак парламентиге эргежок чугула хөй нуруу болур төлээлекчилерлиг, ынчангаш чугаалажыышкыннарның түннелдеринге сеткил ханганын Бельгиянын премьер-министри Л. Тиндеманс медеглээн.

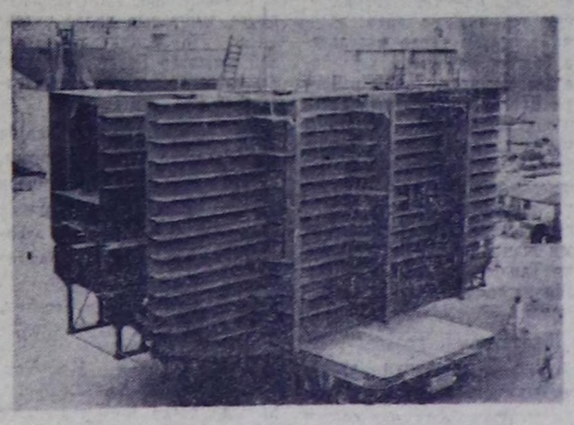

Швецияның Мальме хоорайында Кокумс дээр судно кылыр будүрүге черинде Европада эн-не улуг дээн боду шимчээр чүк платформазы ажылдап турар. Ында 360 тонна ишкир эн улуг танкер-судноларны кылып турар.

Бодунуң депзизи 130 тонна ол транспортёр бодунуң 28 кезектиг 112 дугуйлары-биле корабльдериниң 500 тонна депзилиг улуг-улуг кезектерин шакта-ла 6 километр дүрген сөөртүп аппаар аргалыг.

Кайызы-даа 230 аът күштүг дизельдиг ийи моторлар шимчээр сес дугуйларның гидромоторларын хөделдирип турар. Транспортёрну 90 градус эргилдирер төлээде, 9 гидродомкрат-көдүрүкчүлерни ажыглаар. Оларга ниити депзиниң чартык кезии онаажыр болгаш дугуйларның элээрин болдурбас болгаш оон эргилерин шапкынчыдар. Оон мурнунда болгаш соонда турган ийи кабиналардан ону башкарып, чолаачылаар кылып каан. Машинаның долу тыртар күжү 56 тонна болгаш 6 хуу кадыр-бертүлерни үүнүп шыдаар.

Ийи ындыг транспортёрларны кожуп алгаш, хары угда ажыглап база болур.

ЧУРУКТА: боду чоруур платформа корабльдин кезээн сөөртүп тур.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Чили чурукчу-график Сергио Энрикес Нуньес (амгы үеде Прагада чурттап турар)—Чилиниң улузун фашизмден хостаарынче кыйгырып турар дыка хөй плакаттарының автору.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

Кодээ ажыл-агый кризизи

Кодээ ажыл-агый кризизи — барыын чүк чурттарының капиталистиг ниитилелиниң ийити кризизинин кол талаларының биреэзи. Ажылчын ангыны мөлчүүрү күштелирге, ажыл-ишчи чоннуң эске-даа кезектерин мөлчүүрү база күштелип турар. Ол чурттарда кодээ ажыл-агыйга капиталистиг күш мөөнээрэ үргүлчүлеп турар.

«Ийити рыноктун» кодээ ажыл-агый политиказы биче болгаш ортумак шыдалдыг тараачын ажыл-агыйларны база яларалыр удуктуг бооп турар. Европаның экономика каттыжыышкынынын ниитилелдер комиссиязының дыннаткан барымдааларын өзугаар алырга, ук каттыжыышкынның чурттарынга сөөлгү 20 чыл дургузунда 10 миллион фермер ялараан, боттарының ажыл-агыйлары турган черлерден үнүп чоруур ужурга таварышкан. 1976 чылга чедир база 2 миллион хире тараачыннар фермаларын каргаш чоруур деп чүве билдинип турар.

«Ийити рыноктун» кодээ ажыл-агый политиказы биче болгаш ортумак шыдалдыг тараачын ажыл-агыйларны базаларадыр удуктуг бооп турар. Европаның экономика каттыжыышкынынын ниитилелдер комиссиязының дыннаткан барымдааларын өзугаар алырга, ук каттыжыышкынның чурттарынга сөөлгү 20 чыл дургузунда 10 миллион фермер ялараан, боттарының ажыл-агыйлары турган черлерден үнүп чоруур ужурга таварышкан. 1976 чылга тараачыннар фермаларын каргаш чоруур деп чүве билдинип турар.

«Ийити рыноктун» кодээ ажыл-агый политиказы сөөлгү чылларда биче болгаш ортумак шыдалдыг муң-муң тараачын ажыл-агыйларны узуткаарынга чедирген. Ону ол чурттарның тараачыннарының буруу шавары күштелип турар.

Каттышкан Штаттарда биче шыдалдыг фермерлер ажыл-агыйларының ялараары үргүлчүлеп турар. АКШ-тың кодээ ажыл-агый министерствозунун дыннаткан барымдаалаарынан алгаш көөрге, чүртка чүгле сөөлгү ийи чыл дургузунда безин 28,6 мун фермер ялараан, ынчаарга фермаларның ийити саны сөөлгү 10 чыл дургузунда 18 хуу эвээжээн.

(СЭТА).

УЛУСЧУ ЧОГААЛЧЫ

(Марко Черемшиннің төруттунген хүнүнден бээр 100 чыл болганынга)

Депшилгелиг украин литератураның төөгүзүнге Марко Черемшиннин ады реалистиг новелланың мастери болуп кирген. Чогаалчы лириг чорда, оон чогаалдарының чүгле ийи чыындызы парлаттынгылаан, ынчалза-даа олар украин прозаның ёзулуг чедиишкиннери болган болгаш оларның автору XX чүс чылдың эгезинде украин литератураның төөгүзүнге хүндүлүг черни эзлээн.

Марко Черемшин дээрге чогаалчының шолазы-дыр, а оон чогум ады — Иван Юрьевич Семанюк. Ол Украинаның барының талазында Гуцульщинага тараачын ог-булеге төруттүнген. Эртем-билиг чедип алыр дээш, Карпат аглаларындан чоруткаш, Коломые хоорайга гимназияга өөренгеш, Вена университединиң юридиктиг факультедин доскан.

Марко Черемшиннин үзелбодалы мурнакчы украин болгаш орус литератураның салдар-хамаарылгазы-биле хевирлеттинген. Гимназияга база университетке өөренип турган чылларында ол украин литератураның улуг төлөөлекчилери — Шевченконың, Франконың, орус улустың культуразының улуг кижилери — Герценнин, Чернышевскийнин, Толстойның чогаалдарын немчүп, славян, немец, француз... литератураларның эп дээре чогаалдары-биле танышкан. Марко Черемшин өске улустарны, хамыктың мурнунда акы-дунма орус улусту ханы хүндүткеп чораан интернационалчы чогаалчы болур. Ол украин литератураның өске литературалардан онзаланчаанын дугайында буржуаз националистернин суртаалын шиитпирлин-биле буруу шаап, шовинизмни сойгалап чораан.

Оон новелларының баштайгы номунун көстүп келгени украин литературага чаа чогаалчының тывылганын дораан-на херечилей берген. Ол уран-чечен сөс-биле улус чонга бараан болуп, украин көдээнин социал чөрүлдээлерин көргүзүп, чонунуң сагыш-сеткилинин байлаан, чаражын, оон идеелдерин чүткүлдерин көргүзүп турган. Аныяк чогаалчыны депшилгелиг критика эскерип, чогаалдарын өске дылдарга очулдуруп эгелээн.

Ынчалзажок Марко Черемшин чогаадылга ажылын кезек када соксап калган. Ол тараачыннарның болчукчузу болбушаан, хөй-ниити ажылчорулулгаже түүү берген. Делятино хоорайга болгаш 1874 чылдың июнь 13-те бодунуң төруттүнген сууру — Кобакиден ырак эвесте Снятинога адвокаттың дузалакчызы болуп ажыллап турган.

Делегейнин бирги дайыны, оон улуска чедирген сан-түп чок каража-когаралы Марко Черемшинни база катап чогаал ажылы кылырынче албадапкан. Оон ынчан бижээн новелларалы 1925 чылда Киевке «Сууг буурап бар чыдар» деп чыынды кылдыр үнген. Дайын чылдарының сөөлүнде польша эжелелдин адаанга кирген гуцуль сууруун кадыг-берге ажыдыралының дугайын Марко Черемшиннин ному совет номчукчуларга ганыштырган. Барыын-Украинаның черлери Совет Украинага каттыжа бээринин дугайында бодунуң идеелин чогаалчы ол номунга илереткен.

Марко Черемшиннин чогаалчы салым-чаваны ийиги номунга чаа-чаа талалары-биле чайынналып келген. Чогаалларның тематиказы калбарып, социал айтырыгларже улам ханылап, уран-чечен аргалары байлакшаан. Совет номчукчуларга деткиткен, украин критикага демдеглеткен Марко Черемшиннин улуг чогаалыкчы планнарын 1927 чылда аная хенертен таварышкан өлүм үзе кирип каан.

Барыын-Украинаның черлериниң Совет Украина-биле катап каттыжарынга бүзүреп, ол дээш демисежип чораан чогаалчының, улустың бүгү эп эки оолдар, кыстарының күзели 1939 чылда боттанган.

Марко Черемшиннин юбилейин бистин бүгү чуртувус калбаа-биле демдеглеп турар. Украинада республиканың юбилей комитеди тургустунган. Кобаки суурда чогаалчының музей-бажыңының делгелгелери чаарттынган. Снятинода музей дыка калбарган. Марко Черемшиннин чогаалларын украин дылга база катап парлаан. Чогаалчының портретчуруун, школаларга хереглээр плакаттарны, юбилей медалын, көрек демдектерин, тураскаал белектерни кылгылаан. Снятино хоорайга юбилей хүннеринде чогаалчыга тураскаалды ажыдар.

Марко Черемшиннин чогаалларының орус дылга очултазы Москвага парлаттынар, оон шилиттинген новелларының чыындыларын өске дылдарга үндүрериннге база белеткеп турар.

Алдарлыг украин чогаалчының юбилейи — ССРЭ-нин бүгү улустарының культуразының байырлалы, ЮНЕСКО-нун сумелээнин ёзугаар ону делегейнин дөй-хөй чуттарынга база демдеглээр.

Василий КОЗАЧЕНКО,
украин чогаалчы.
(ПМА).

Студентилерниң тук тудукчузу

Өөредилге чылы эрте бээрге, студентилерге эң түлүктүг ой—чайын шылгалда дужаар үе келген.

Чуртувустуң эң улуг өөредилге чери—Москванын Ломоносов аттыг күрүне университединде ол үе база келген. Совет Эвилелинин 70 ажыг национальының өмүнээзинден ында 30 ажыг мун, делегейнин 105 чуртундан келген даштыкы мун-мун студентилер база өөренип турар.

МКУ—чүгле эң улуг дээди өөредилге чери эвес, харын бистиң чуртувустуң эртем ажылының база эң улуг товы. Ук университет 257 кафедраны, 165 лабораторияны каттыштырган 16 факультеттиг. Оон составында ийи өөредилге институту (Азия, Африка чурттарының институту биле Ниитилел эртемнериниң башкылар билиг бедидер институт), 8 өөредилге-эртем станциязы, 3 музей, ботаника сады, 5 астрономия обсерваториязы, эртем-шинчилелдин «Москва университеди» корабль бар.

МКУ-да педагогика болгаш эртем ажылын 5 мун ажыг профессор, башкылар болгаш эртем ажылдакчылары чорудуп турар.

Москва университединиң 1756 чылда үндезилеттинген эртем библиотеказы 6 миллион ажыг номнуг.

Студентилерни культурага болгаш эстетикага кижизидериниң төптери «Ленин даглары» деп Культура ордузу болгаш МКУ-нун Культура ордузу боор турар. Бүгү-эвилелге болгаш делегейге үнелеткен коллективтер: үлегержи ыраажылар болуу, чиик хөгжүм оркестри, танцычы «Орус белек» коллектив болгаш оон-даа өскелер аная тургустунган.

ЧУРУКТА: биология факультединиң студентизи А. Хохлов болгаш аспирант Т. Клюева оларның электроннуг НИ-7 микроскоп дузазы-биле ультарпон кескиндилерин көрүп турары.

Ю. ОЖГИХИННИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

КЕЖЭЭНИҢ МУРНУНДА—ХҮНДҮ

Уругларның шын кижизидилгезинге чугула рольду күш-ажыл кижизидилгези ойнап турар. Кижи төрүмелинден кежээ кылдыр төрүттүнүп келбес дээрзи билдингир болгай. Тыва чоннуң үлегер чугаазында өттүр сөглээн: кежээнин мурнунда — хүндү, чалгаанын мурнунда — кочу. Кижинин кежээзи болза ол кижини бичиизинден эгелээш ала-иезинин күш-ажылга ынак, ажылгыр кылдыр өөредип чалчыктырганындан хамааржыр.

Бо чазын бистин школаның 6—7 классчарының өөреникчилери-биле Хову-Аксының ыяш ажыл-агый черинге чаш ыяштар тарып, оларны ажаап, элээн каш хүн ажыллап турдувус. Хайгаарап турарга мындыг. Чамдык уруглар аажок сонуургалдыг ажылдап, хоглүү кончуг турар, өскелери туралыг-туражок шимчеп, халагар ажыллап турарлар. «Дус чокта амдан чок, тура чокта күш чок» дижир болгай, өөрүнден хожулап чоруп турарларга баргаш, чер үттээр өзүк демир-биле онгарларын үттежип берип, ажыллын арга-эвин айтып бергилээр мен. Чамдыызы сергеп, шору ажылдай бергилээрлер. Чедиги классчы Саша Д. биле Слава К. хүннүн ийиги чартында ажыллаар туражок болу бээрге:

— «Хол шимчээрге хырын тодар» деп чоннуң үлегер сөзү бар-ла болгай, оолдар. Мынча улус ажылдап турда силер ийилээн чана бээринерге кайын таажыр боор. Силерге мен болум дузалажыйн» —деп турган, шолче аппарган мен. Ажыл шагы төнгелекте ол ийи эжишкилерниң изи сооп берген болду. Оларның ажылга хөнүү чогу ыныдыг.

Сески классчы уругнуң бажынынга бир катап ажыл аайы-биле база кирген мен. Эрги тывалардың чугаазы-биле алырга «теве тывылап каапкан» бажын болду. Улуг-ла апарган уруг ону теверлээр деп сагынмааны элдеп чораан. Алазының сөзүн тоовас кижи дээр. Анатомия кичээлдеринге санитар-гигиеналыг негелделер дугайында тас билир, харыылап шыдаар турган, бодунуң бажынынга ону күүсетпес турары чиктиг чүве. Ол мону номчаап бодангай аан.

Чугаазы үнүп келгенден эгелээш, бичии кижилер ала-иезинден хамык чаа чүвени өөренип алыры билдингир. Ол үеде бичии кижилернин домаанга «чалгаа» деп бок сөстү киирбезин ораллажыр херек. Чамыкта уругнуң авазы анаа-ла мынча дээр: «Бажын чугайлап алыр дээш чалгаарап, чылзып-ла тур мен». А кожазы олургаш, улажып: «Хеп чуур дээш чалгаарап каап-тыр мен». «Чалгаам хайнырын». Баштай болзарга бо сөстер анаа ис чок кулак ааштыы-биле эрте берген болгу дег. А херек кырында чалгаа чорук моон эгелээр дээрзин хайгаарал көргүскен. Мынчангаш бичии кижилер турда чугаанын утказын, аажы-чанны канчаар чаннаары бодалдыг болур.

Чайнын чылыг хүннери келген. Шупту уруглар даштын турар. Ала-иезин-биле кады картофель олурткан, огородтарда үнүш тараап уругларны эпти-ле көрүп болур. Арыг агаарга, чылыг хүнге ажыктыг ажыл бүдүржүү улуг үүле болбас аргажок. Ону деткиир херек.

Малчынның 4 харлыг оглу даштын ыяшты киирип эккеп, доо хойну хайгаарап турар. Чамдык ог-булелерниң 14 харлыг оглу безин түү-даа кылбас болгулаар. Бистин суурда ат-алдарлыг тудугжу бар. Ачазы хүнзедир ажыллап келирге, оолдары соок чемнер-биле хүнзээн болур.

Багын сөглөврге—бачыды арлыр.

Уругларны күш-ажылга ынак, эрес-кежээ кылыр кижизидери дээрге чаагай херек болур.

О. КОРОДА.

Чагаалардан одуруглар

ТАРЫМАЛ ЫЯШ АЖААП...

Улут-Хем районда Ак-Туруг ортумак школаның өөреникчилери чайгы дыштанылгазының эгезинден тура опу чөп ажыглап, тарымал ыяштарның бок сигенин аштап, ону ажаап өстүрүп турар.

Оларның эн идепкейлиглери —9-ку классчылар башкы Монгуш Эрес-оолдуң удуртулгазы-биле 40 гектар черге ыяш олуртулгазын чедиишкиннг чоруткан.

К. КОМБУ.

• • •

ӨРТ ӨЖҮРТҮНГЕН

Ол-ла районнуң Чааты бажында Алангыыш эзими өртенген. Улуг тайга 7—8 хонук хып келген болгаш аарга-арыг, байлак эгиттинмес когаралга таварышкан. «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Торгалыг биле Чааты салбырларының ажыл-ишчилери ол өртү өжүрерингe идепкейлиг киржип, аарга-арыг камгалакчыларынга улуг дузаны чедирген. Шагаан-Арыг хоорайның албан, организация черлериндеи келгеи эштер, Кызылдан келгеи өрт өжүрүкчүлери чеди хонуңта ооя чорбайн туруп, ол халапты эрес-шудургу өжүрүшкен.

К. ЯНМАА.

• • •

ЭРЕС БОЛГАННАР

Бо чорук Таңды районнуң Хову-Аксы суурга болган. Ында 8 чыл школазының өөреникчилери орус дыл башкызы Маадыр-оол Васильевич Кимов-биле бойдус хайгаралы кылыр селгүүстээшкин кылып чораан. Баалык ажылдыр өртеңзиг чыт кээп турар апарганын уруглар эскерип каан. Удаваанда ол баалык кырынга өөреникчилер үне маннажып келгеш, ырак эвесте кургаг сигенде орт өөскүп эгелээнин көрүп каанныар. Чаа-ла мээс дургаар калбарып эгелээн өртке башкызы баштаап ман-биле четкеш, хөйленнерин ужулгаш, оон-биле өжүр шаап эгелээннер.

Дооразындан каккан хат чалбыышты улам [illegible] дүп, эзимче чоокшуладып орган. Изиг хүнде уруглар 2 шак хире ынчаар демисежип келгеш, өртү чер алыспаанныр. Орта чилиги классчылар Сережа Монгуш, Лида Ондар, Марина Оюн, Рита Дөңгүрак, Шура Иргит, Аня Хертек, бешки классчы Аня Хурумаа олар эң-не эрестиг чоруун көргүскеннер. Ында мотоцикл изи чыткан. Оон соондан ыш үнер (глушитель) хоолайындан от чаштааш, кургаг сиген кыва берген хире. Чогум ол кижи тывылбазны хомуданчыг.

Школачылар ынчан аргаарыгны камгалап ап, эрестиг чоруун көргүскеннер.

К. ОЮН.

• • •

БУДАЛЧАК АДРЕСТЕР

— Барын кайдал ачай?

— Бо суурну ынча деп турар чүве-дир ийин, оглум.

— А Кызыл-Мажалыкка чедериинс элек бе?

— Бо-дур, харын.

Шак-ла мындыг чугааларны, элдепсинген айтырыгларны автовокзалдарга, аэропортка, автобус доктаар черлерге дыннап болур. Адрестерни шын бижиири, шын чарлаары кевин-херек чок чүве эвес дээрзин бодаза эки. Чижээ, Барыын-Хемчиге Энгээ-Белдирни—Передовой дээрге улуг улус ону билир бе?

Ю. ЧҮЛЬДҮМ.

ТЕХНИКТИГ ЧОГААДЫЛГА ДЕЛЕГЕЙ КОНКУРУЗУ

Июньнуң баштайгы неделязында Кызылдың Гастелло аттыг парыгынга республика школаларының техниктиг болгаш уран чогаадылгазының 22-ги делгелгези болуп эрткен. Орта районнарның, Кызылдың школаларындан ашыла Туранның болгаш Кызылдың Пионерлер бажыннары база киришкен. Нинтизи-биле шилиттинген эн эки 700 ажыг экспонаттарны делгээн. Бо делгелге оон мурнунда делгелгелерге болаарга, шынар болгаш уругларның чогаадылга ажылының калбарганының талазы-биле элээн өзүлдениң херечизи болган.

Техниктиг чогаадылга талазы-биле самолёттар, суднолар, машина, трактолар модельдери, приёминктер, языбуру техниктиг херекселдеринин ажыллап турар модельдери болгаш макеттери хөйү-биле делгеттинген. Таңды районнуң Дүрген школазының автомодельчилериниң кылганы хүртүүлүг хар шанаа болгаш харга чоруур илчирбелиг машиназы келген кижи бүрүзүнүң кичээнгейин хаара түлүп турган. Техниктиг чогаадылганың шанналдыг 1-3-ку черлерин Таңды, Бин-Хем, Каа-Хем районнарга тус-тузунда тывыскан.

Школазының, колхоз, совхозунуң, районунуң ажыламыдыралын көргүзеринге чурук тыттар бөлүмнер сөөлгү үеде элээн идепкейлиг чоруун көргүскен. Делгелгеге киришкен фото-чуруктар талазы-биле бирги, ийиги черлерни Ак-Довурак школазының болгаш Туранның Пионерлер бажынының бөлүмнери эзлээн.

Уран чогаадылгага Бай-Тайга районнуң Кызыл-Даг, Монгун-Тайга районнуң Мугуо-Аксы школаларының чазаныкчыларының даштан чазап кылган чүүлдерин. Чөөн-Хемчик районнуң Хайыракан, Тожунуң Тоора-Хем школаларының чазаныкчыларының ыяштан чазаан аяк-саваларын сонуургап, магалавас, оларның мергежилин мактавас аргажок. Уран чогаадылга талазы-биле шанналдыг черлерни Бай-Тайга, Тожу, Чөөн-Хемчик районнар түс-тузунда эзлээн.

Делгелгеге эки киришкен районнар, школалар ВЛКСМ өбкомунуң, Тыва АССР-ниң Чыдыгыышкын болгаш Культура министерстволарының дипломнары, хүндүлел бижиктери-биле шаннаткан. Делгелгеге идепкейлиг киришкен өөреникчилер дипломнар, мактал бижиктерден ангыда, өртектиг белектер-биле шаннаткылаан. Эн эки киришкен 10 школачы Москва чедер болгаш Бүгү-эвилелдин Артек лагеринге дыштанып халас путевкалар-биле шаннаткан. Элээн хөй ажылдар Совет Тыванын 30 чылынга тураскааткан делгелгеге кир.....).

Чыл санында болуп турар бо делгелгелерге школаларның, районнарның киржилгезиндеи алгы көөрге, уругларның уран чогаадылгазынче, оларның сонуургалын бедидеринче чогуур кизөнгей салбайн турар таварылгалар бар. Тес-Хем, Өвүр районнар шуут киришпээнин, а он-даарбы школаларлыг Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, [illegible] районнардан. Кызыл хоорайдан делгелгеге чүгле ийи-үш школа киржип турарын айтырга-ла четчир. Техниктиг бөлүмнерниң ажылын өөредилге чылының эгезинден эгелеп кичээнгейге ап, четчир санныг херекселдер, материалдар-биле хандырар болза школа бүрүзү делгелгеге солун, чараш экспонаттарны киирери чугаа чок.

В. КАЗАКОВ,
республиканың аныын техниктер станциязының директору.

П. И. Чайковский аттыг делегейнин бешки конкурузунга киржири-биле 37 чурттуң пианистери, виолончелистери, скрипачилери, вокалистери Москвада чедип келген. Египет Араб Республиканың, Панаманың, Ирландияның, Сальвадориуң, Иранның аныяк музыкантылары ол конкурска бир дугаарында киржир.

Конкурстуң киржикчилерин найысылалдың ийи залынга—консерваторияның улуг залынга болгаш Эвилелдер бажының колониалыг залынга дыннаар.

П. И. Чайковский аттыг делегейнин бешки конкурузунуң ажыдыышкыны Кремльдиң Съездилер ордузунга июнь 11-де болган. ССРЭ-ниң культура министри Е. А. Фурцева бо улуг маргылдаанын киржикчилеринге болгаш аалчыларынга байыр чедирген. Оргкомитеттиң даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Д. Д. Шостаковичиниң конкурстуң киржикчилеринге телеграммазын номчаан. Кайгамчыктыг совет композитор аныяк күүседикчилерге чедиишкиннерни күзээн.

(СЭТА).

АГААР

Кызылдың агаар станциязының дыннатканын ёзугаар алырга, бүгүн республикага булуттаар, сонгу-чөөн районнарга биче чаъс чаар, өскелеринге чагбас. Мурнуу-барының угланыышкынныг хат өй-тавында, барыын районнарга өйтавындан күштүүнге чедер. Агаарның температураза даглыг черлерге 22-25, өскелеринге 26-31 градус чылыг болур.

Бызылга булуттаар, чаъс чагбас. Мурнуу-барының угланыышкынныг хат кошкак. Агаарның температураза 27-29 градус изиир.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ИЮНЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Эрес шоваа» 9.30, 11.25, 13.20, 15.15, 17.10, 19.05, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Индия түрээн ажыдып тур» 15.00, 18.50, «Үнген достер» 16.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Алдын дуңгуур» 9.00, 10.40, «Одиссейниң ужуралдары» 12.20, 14.05, 15.50 «Истелге доозулган, сагынмаңар» 17.25, 19.15, 21.05 шактарда.

«ВОСТОК»: «Каниют куюнун чажыды» 15.00, «Көжеге аргынга өлүм» 16.30, 18.20, 20.00 шактарда.

ЧАҢГЫ КИНОТЕАТР: «Кат-не» 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: Кинолчыныды 16.30, «Италилерниң Россияга эдептиг ужуралдары» 18.00, 20.00 шактарда.

Галина Дуктуг-ооловна Кууларның Барыын-Хемчик районнуң Шекпээр ортумак школазын дооскан № 371090 аттестады читкен. Читкен ол документини куш чок деп санаар.

Өөренирин күзээннерге

КЫЗЫЛДЫҢ БАШКЫ УЧИЛИЩЕЗИ 1974-75 ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНДА СУРГУУЛДАР ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫНЫН ЧАРЛАП ТУР

Өөренир хуусаалары:

Школа салбырында 8 класс дооскаңнарга 3 чыл 10 ай, 10 класс доосканнарга 2 чыл 10 ай.

Уруглар албан черлериниң салбырынга 3 чыл 6 ай.

Ортумак өөредилге черлеринге хүлээп алыышкынның дүрүмнерин ёзугаар 8 класс доосканнар орус дылга (диктант), математикага (аас-биле) экзаменнер дужаар. 10 класс доосканнар ортумак школаның деннелинге орус дылга (диктант), математикага (аас-биле) экзамен дужаар. Училищеге кирерлер музыка өөренип болурунун шынарларын хынадыр.

Училище директорунуң адынга билдириишкин-биле кады сес чыл азы ортумак школа дооскан документизин, № 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазын, 3×4 см хемчээлдиг 4 фото-чурукту дужаар.

Билдириишкиннерни июль 31-ге чедир хүлээп алыр. Киреринiң экзаменнери август 1-ден 20-ге чедер.

Училищеге кирип алганнарга ниити чурум ёзугаар стипендия төлээр.

18 хар четпээн будун өскүстерни база колхозчуларның, совхоз ажылчыннарының уругларын өг-булезинин материалдыг байдалының дугайында шынзылганы барымдаалап курсне хандырылгазынга хүлээп алыр.

УЧИЛИЩЕНИҢ АДРЕЗИ:

Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 56.

телевидение

ИЮНЬ 13-ТЕ

МОСКВАДАН

13.30— Дамчыдылгалар программазы. 13.35— Медээлер. 13.45— Өңнүг телекөргүзүг. Школачыларга. «Одаг». 14.15— «Эш ыр». Музыкалыг эстафета. 15.15— Өңнүг телекөргүзүг. «Партком секретары». Уранчечен телефильм. 2-ги серизы. 16.25—«Одесса облазының уткуштур планнары боттаныышкында». 17.10— «Москваның концерт залдарында».

КЫЗЫЛДАН

18.00—«Четтирдим, доктор!» Дамчыдылга. 19.00— Телемедээлер (орус дылга). 19.10— Телемедээлер. 19.25— Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

18.30—«Беш чылдың тудугларында». 20.00—Өңнүг телекөргүзүг. «Валдайның чурумалдары», Документалдыг телефильм. 20.25—Өңнүг телекөргүзүг. Совет ырларның концерти. 20.55— Өңнүг телекөргүзүг. Ленинград сонгулда округунуң сонгукчуларының ССРЭ-ниң Дээдги Советинин депутадынга кандидат эш Н. В. Подгорный-биле ужуражылгазы. ССР Эвилелиниң Күрүнеин үлегержи Улут театрындан дамчыдылга. 23.15 —«Ye». Информастыг программа. 00.00—00.45—Өңнүг телекөргүзүг. Футболга делегей чемпионады. Бразилия биле Югославияның шиляндек командалары. 2-ги тайм. ГФР-деи дамчыдылга.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, карыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи ачы-дырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, көдээ ажылагый киллизинин 21-47, үлетөөр киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27 информация база совет тургузут киллизинин 20-60, бүхгалтериянын 31-75, корректорларының 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тираж 16056 ЧАҢГЫ № 589.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле өрге-лелиниң типографиязы. (Кызыл Шетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 1) ТС—00500